

LAURI KETTUNEN

ARVUSTAVAD MÄRKUSED KEELEUUENDUS-NÕUETE PUHUL

„RAHVAÜLIKOOL"
TALLINNA

VELUT
ARBOR
ÆVO

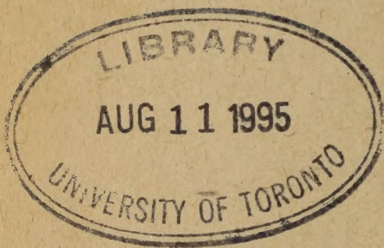

ARVUSTAVAD MÄRKUSED KEELEUUENDUSNÕUETE PUHUL

LAURI KETTUNEN

ARVUSTAVAD MÄRKUSED KEELEUUENDUS-NÕUETE PUHUL

„RAHVAÜLIKOOL"
TALLINNA

Ed. Bergmanni trükk, Tartus, Jaani uul. 15.

Sisukord.

Lhk.

Uuendusnõuete arvustuse sissejuhatuseks.

Kaheldes olen vastu võtnud kohustuse, mis mul siin ees seisab[1]). Keeleuuendus on teataval mõõdul sisemiseks tüliasjaks kujunenud, millesse võõral veidi piinlik on ennast segada, kui ta mitte ei taha asja ainult kirjeldada, mis ju siin huvi ei pakuks[2]). Päälegi on seisukoha võtmine mitmes küsimuses edaspidi weel raske, sest et asjad isegi algatajate mõtteis tükati alles argumas ja selgumas näikse olevat. Kõige selle pääle vaadates lubatagu, et küsimuste põhjaliku sõelumise asemel need pääjoontes üles tähendan, ühtlasi paludes oma arvamistele muidugi paljalt isikliku seisukohavõtmise väärtust anda.

Esiteks paar sõna selle pääpõhjusmõtte kohta, kus raske näikse olevat uuendajatega ühineda. Kõigepäält tahaksin ikkagi kirjakeele traditsioni rohkesti austada. Ei ole ju kirjakeel eilase päeva sünnitus ja

---

1) Lühendatult ettekantud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul 5. X. 19.

2) Niisuguse kirjelduse Eesti keeleuuenduse üle olen Soomes 1916 avaldanud (albumis „Suomalainen Suomi"), omas eisukohta keeleuuenduse ise nõudmistes enamasti määramata jättes.

toetab oluliselt igatahes oma loomuliku põhja, kõneldud rahvakeele pääle. Meile öeldakse, nagu ei oleks muistne maarahvas jõudnudki sisemiselt väärilist, kõigepäält küllalt ilusat tööriista enesele ja oma haritud järeltulejaile soetada, kuid selle väite juures unustatakse, et seesama rahvas on keele- ja luulekunstis kaugelt suuremat osavust üles näidanud kui järeltulejad. Mõtelgem ainult vanemat rahvaluulet tema keele- ja luulevormiga, mis rahva kunstimaitse ja keeleosavuse kohta kõigi vastupidiste arvustuste kiuste objektivse tunnistuse annab. Ei tule ka seda unustada, et rahva keel üleüldse kõige puhtamal aga ühtlasi ka kõige rikkalikumal, piltlikumal ja ilusamal kujul nimelt sääl elutseb, kus aineliselt alles algelistes oludes, kus n. n. kulturist kõige kaugemal elatakse. Küsitagu näit. Juhani Aholt, kust on tema keeletarvituse imestamisvääriline ilu pärit. Niisama teab ka iga keeleuurija, kes rahvast mööda rändab, et keele igatpidine mõnu — mitte ainult ta väline puhtus — nimelt kõige madalamaist majadest meeldivamalt vastu lehvib. Nõnda ei ole meil mingisugust põhjust eelarvamistega eesti keelele läheneda, mõteldes, nagu peaks see rahva mineviku pärast *eo ipso* inetum ja halvem olema kui teised keeled. Päälegi teab igaüks, kes eesti keelt teistega võrrelnud ja oma mõtteawalduse vahendiks tarvitanud, et niisugune arvamine ainult eelarvamine on ja liikuma pandudki vahest teatavate sihtide taotelemiseks.

Nagu öeldud, on kirjakeel, rahva keele põhjalt tõustes, juba enamvähem kindlal kujul meile päranduseks antud. Nõnda tähendab iga kõrvalekaldumine kirjakeele

traditsionist, kirjakeele uususest, selle sama töö uuesti tegemist, mis juba kord tehtud ja mis mõistagi kauaaegse ja vaevarikka töö ja harjumise vili on. Sellepärast on meil õigus ainult t u n g i v a i l põhjustel kirjakeele traditsionist kõrvale kaldudá.

Mis on aga niisugused tungivad põhjused? See küsimus viibki meid otseteed lahkarvamiste pööristesse. Uuendajad, olgu et nemadki traditsioni iseeneses ei põlgaks, leiavad tungivaid põhjusi pea iga sammu pääl, kuna jällegi teised keelelisi harjumusi peaaegu puutumatumaiks peavad, isegi unustades, et ka kaugemale arenenud kulturkeeled tarvilikuks leiavad keele edu nimel mõni kord vanast traditsionist taganeda, ja et traditsioni loojad Eestis vanasti suuremalt jaolt võõrad olivad, kes keeletundmattuse pärast kergesti sattusivad vääratuste teele. Niisama lastakse meelest ära, et eesti keel iseseisva kulturi keelena alles esimesi samme astub ja peab mõndagi mõistusega kaalutud muutust ja lisa oma kallal sallima, sellesama arenemisjärgu läbi elama, millest teisedki kulturkeeled üle ei ole saanud. Eestis on aga see ajajärk ainult kobaval, kuigi ühtlasi järsul, sagedasti äärmusi taotleval kujul, nagu paraku mitmed teised hariduselu nähtused, päevakorrale kerkinud, loomusunnil ka reaktsionärse vastuvoolu elule kutsudes.

Ei maksa teoretiliste arutustega uuendusvoolu õigustusi või hukkatusmõistetavusi otsustama hakata. Meil on ju uuendajate nõudmised konkretilisel kujul ees. Katsugem üksikasjaliselt läbi, mis nendest nagu küllalt põhjendatud oleksivad, mis mitte. Kõrvaltvaataja, kes

eesti keele esialgu just kirjandusest kätte on õppinud ja pärastpoole ka murdeid saanud tähele panna, loodaks oma arvustavate märkustega vahest erapooletumamalt esineda võivat, kui mõni „keeleliste erakondade“ liikmeist. Loodetavasti saab see põnev küsimus ka põhjusmõttelisest küljest selle *in casu*-vaatlemisega kõige paremini valgustatud.

Nõudmised, mis uuendajate poolt on üles seatud ja suurelt jaolt juba tegelikultki katsutud läbi viia, jaotaksin kahte rühma: esimesse need, mis minu arvates mitte vastuvõetavad ei ole, teise need, mida võiks hääks kiita. Mõlemad rühmad tahaksin veel alarühmadesse jaotada. Mitte-vastuvõetavate hulgas eraldaksin nimelt niisugused, mis kahtlemata tagasi tuleks lükata, sest et neis kas tarbetumat või koguni kahjulikku traditsionist taganemist näen, ja niisugused, millede kaitseks paremaid põhjendusi on olemas, kuigi mitte küllalt kaaluvaid. Vastuvõetavate uuenduste seast lahutaksin niisama need, mis ainult kaheldes olen suutnud hääks kiita, nendest, milledele kahtlemata allakirjutaksin.

I. Mitte-vastuvõetavad.

A. Kahtlemata tagasilükatavad.

Võtan kõne alla esiteks need muutuse katsed, kus nähtavale tuleb ainult:

a. Kasutu traditsionist taganemine.

1. Mitte *poegana, jõgena, kurbana* jne., vaid *pojana, jõena, kurvana.*

Essiv-(olev-)käände rohke tarvitusele võtmise läbi on keelt hästi rikastatud, millega ühtlasi üks pahadest germanismidest (*vojana* pro *kui poeg*, saks. 'als sohn') on võimalik olnud kõrvaldada. Kuid nõrgatüveliste vormide (*pojana* jne.) asemel, millega kirjakeeles vanasti harjutud, on hiljuti (esiteks Ridala poolt, vt. Keeleline Kuukiri nr. 3—4, pärast isegi Põllu kooligrammatikas) hakatud tugevatüvelisi (*poegana* jne.) nõudma, ja nimelt sel põhjusel, et nad häälikseaduslikud, grammatiliselt õigemad olla. Paraku juhtus sääl aga miski eksitus: *poegana* ei ole ju sugugi häälikseaduslikum kui *pojana* (häälikseaduslik oleks kas **poegan* < *poikana* või *poegna* < **poikanaan*).

Jääb järele ainult trööst, et Alutaguse pool *poiganna*, *märgännä* rahvakeeles esineb. Kuid sääl esineb — nagu rahvalauludeski — kaunike hulk ka teisi arkaismi laadilisi vorme, mis Ingeri soome murrete (või soomepäraste rannamurrete) mõjul on tekkinud, milledel aga õigust ei ole kirjakeelde tungida. Väide, et nõrgatüvelised vormid (*pojana* jne.) mitte rahvapärased ei oleks, vaid kunstlikult loodud, on koguni vildak (vrl. näit. Kodavere *„läks tuulen mööda“* või rahvalaulu *„käon kukub võõras leiba, käon kukub linnun laulab“*), olgugi et terve kääne rahvakeeles võrdlemisi harva ette tuleb. Loodaksin, et isegi mag. Aavik, keeleuuenduse tähtsam eestvõtja, kes „kunstlikud väärvormid“ *pojana, jõena* jne. olla — ja seekord nähtavasti ilu kiuste — „Soome-Eesti grammatika seadustele“ ohverdanud (vt. Katsed ja näited III, lk. 23), loodaksin, et temagi praegu nõus oleks vormid rahule jätma, ja seda jõukulutust vahest kahetsema, mis see asjatu muutuskatse on juba nõudnud[1]).

Vaevalt on põhjendatud seegi nõue, et ka substantivi eelne adjektiv olgu *-na* lõpuga varustatud: *suurena pojana*. Rahvaomasem on ju *suure pojana*, samuti kui *kuni suure metsani* või *ilma suure vaevata*. Kui mitte selgus siin kohal vahest ei nõua hariliku kõnekeele kõrvale jätmist? — Olgu möödaminnes ka öeldud, et oma sõna niisama tarbetu on muuta, millal ta lihtsalt

1) Nagu läbirääkimistel selgus, ei tahtvatki mag. Aavik seda uuendust kaitsta.

possessiivsufiksi aset täidab (nad annavad oma lastele süüa = soome 'lapsillensa'); see peaks alles siis lubatud olema, kui o m a rõhutatud on (annavad o m a d e l e lastele, s. o. mitte võõraile, soome 'o m i l l e lapsilleen', saksa 'ihren e i g e n e n Kindern').

2. M i t t e *istent, asent, võtint* j n e., v a i d *istet, aset, võtit.*

M i t t e *istende, asende, võtinde* j n e., v a i d *istmete, asemete, võtmete.*

Seda muutuskatset põhjendatakse „esteetilise vaatekohaga": *-nt* olla elegandim, *-nde* kõlavam ja mahedam (vt. J o h. A a v i k, Katsed ja näited III, lk. 16); see, mis samal korral ka otstarbekohasusest kõneldakse, ei ole vist põhjenduseks, vaid nagu jutu soolaks mõeldud. Võhikuna estetilisis küsimustes arvaksin ometi, et vormid ei ole k ü l l a l t ilusad selle vaevaga võrreldes, mis uute harjumuste omandamine kirjakeele tarvitajaile tähendaks. Tõsi küll, ettepandud vormid ei ole kunstlikud, vaid esinevad mõnes murrakus, kuid see ei lisa kuigi palju nende volitusi kirjakeelde üle tulla. Muutmise eeskujuks oleks neil ainult *süda* (seegi *a*- tüveline), kuna väga rohkearvuline *laine, lainet, lainete, mõte, mõtet, mõtete* tüüp, mille analogia nende tekkimisel otsustandev on olnud (nagu uuenduse esilevõtjagi võimalikuks peab, ehk küll tema teised arutused sel puhul ebaajaloolised on) ja mis ka edaspidi oma eeskujuga mainitud sõnade muutmist kergendab.

Mitu, mitunt, mitunde kõlaks niisama võõras *mitu, mitut, mitmete*-ga harjunud kõrvale. Õnneks ei ole nõudmist veel karitivadjektiivideni ulatatud: *õnnetumat* (või *õnnetut*), *õnnetute* võivat jääda, sest „meile näib, et see *-nd* lõpuline partitiv ainult siis oleks ilus ja kohane, kui ühtlasi oleks temas restitueeritud endine *o* (*'õnnetond'*)" (Katsed ja näited III, lk. 22). Nõnda ei ole meil — tänu selle inetuma *u* kaitsele — vähemalt nende vormide ümbermuutmise hädaohtu nii kaua karta, kuni „*o*-küsimus", millest kohe allpool, alles lahendamata on.

3. Mitte *paremi*, *tugevi, ônnetumi* jne., vaid *paremate, tugevate, õnnetumate.*

Teistest kolme- ja rohkemsilbilistest *a*-tüvedest (nagu isand, põrand) eraldatakse *-ma-, -va*-sõnad ja nendele tahetakse ülemalnimetatud mitmuse omastava kuju anda. See on ainult estetilise instinkti õhutusel välja mõeldud, otsustades järgmisest aimlemisest: „Rahvamurded seesuguseid genetiive kuigi palju ei paku, kuid neid võib oletada üsna õigete lähtevormide foneetilise arenemise resultaatideks, mis omal ajal võisid olemas olla" (Katsed ja näited. II, lk. 19). Oletuse toeks tuuakse *mõlemi käega* (või *kätega*), kus seesugune mitmuse genetivi *i* olla veel alal hoidunud. Paraku on see *i* aga muistse instruktivi lõpp (vrl. soome *molemmin käsin*), mis jäänustaoliselt eestiski veel laialt esineb ja mis väärt oleks ka kirjakeeles elustada (sellest vahest ettepanek tulemaski); sel korral oleks ju võimatu pakutud *i*:d genetivi lõpuna

vastu võtta. Ja olgu selle *-te* lõpu inetusega kuidas on, ta on igatahes nii selge ja iseloomulik mitmuse genetivi funktsioni väljendama, et meie temast lahti ei saa.

4. Mitte *tugevid, paremid, õnnetumid* jne., vaid *tugevaid, paremaid, õnnetumaid.*

-aid lõpp on väga tüüpiline mitmuse osastava tundemärk (vrd. *rikkaid, võõraid*), ja et ta ühtlasi kirjakeele traditsione kõige lähedamalt vastab, on täitsa asjatu teda katsuda lõunamurdelise *-id* lõpu kasuks välja tõrjuda, liiatigi, et diftongilised kujud järgsilpides ka iluliselt kõrgele hinnatakse. Terve see muutuskatse (vist Ridalalt pärit) näiksegi — nagu paraku suur hulk teisi — vale-eeldusest olenevat: *-aid* ei olla rahvaomane, vaid miski „pastorite sünnitus". *-aid* ei ole, tõsi küll, häälikseaduste, vaid teiste niisama hääde seaduste, nimelt analogiaseaduste mõjul tekkinud, aga ta on üsna rahvaomane (laialt Põhja-Eesti piirkonnas) ja päälegi kaunis vana.

5. *„o* elustamine" — hukkamõistetav katse.

Siin oleme minu arvates tõesti muutuskatse juures, mis terve uuendusliikumise vaenlastele kõige parema sõjariista kätte on andnud. Endine *o*, mis eestis sõna järgsilpides on *u*:ks muutunud, olla tarvis vanadele kohtadele tagasi paigutada! On koguni *„o sõnastik"* kokku seatud — küll sõnaraamatute abil, küll umbropsu, sest et etümologilised teadmised, pääle selle kui soome sõnastikud enam juhatust ei paku, otsa lõpevad. Nagu

kokkukõlas selle nõudmise kerge vaimuga on arutelused, nagu oleks muutus isegi hõlbus läbi viia. Tarvis, pääle mitmete tuletuslõppude, „ainult“ 600 *o*-sõna pähe panna![1]) Kellele soome keel selge — aga olgu ta selge juba murdesõnu mööda — selle töö on ainult 200 uut *o*-list sõna õppida, nimelt need, mida soome keel ei tunne ja mis *u*-sõnade perekonnast lihtsalt on hulka võetud, vahest ehk arvamises, et neiski võib armas kadunu varjul olla. Trööstiks aga teatatakse, et *u*-sõnadest on veel ikkagi kakskolmandikku keelde muutmata kujul alale jäetud.

Asja pääle tõsisemalt vaadates tuleks algatajail uuenduse võimatusest juba selle järele aru saada, et nad ise, pääle seda kui nad sõnad on valinud, kirjutanud, trükkida ja mitmes proovitükis esineda lasknud, mitte ei saa veel mälu järele *o*:d tarvitada, muudkui olgu „*o sõnastik*“ alati ligi! Aga nagu raskuste kiuste ilmub — muidugi J. A a v i k'u sulest — parajasti uus broshüür: „*O kysimus. Kas o läheb läbi või mitte?*“, raamatukene, kus mingi autosugestioni läbi — muidu ei ole ma võinud asjast aru saada — katsutakse teisigi uskuma panna, et tõesti väga tõsise ja tähtsa ja koguni hästi läbiviidava asja eest väljas oldakse.

Parema meelega mataks terve „küsimuse“ vaikides maha, kuid et sellest vahest valesti aru võidaks saada, palun broshüüri tähtsamate väidete kohta paar sõna tar-

1) See muidugi „esimesel *o* lugemisel“. Tarvitseb „o sõnastikku“ ainult silmitseda, et kahe silma vahele jäänud sõnu leida.

vitada. Jätan puudutamata autori tõendused, nagu oleks *o* vastuvõtmine selguse suhtes õige otstarbekohane — sääl on nagu politikamehe targutused teaduslikkude arutuste asemele astunud, — aga „keele ilu“, seep see ongi ainus põhjus, mille pärast Eesti rahvas „*o sõnastiku*“ kätte peaks võtma. Kuid säält küljest arvustama tulles ei taheta meid sugugi ligi lasta: „ . . . esteetilisest seisokohast ei lase ma yleyldse mitte *o*-le vasto vaielda, vaid ütlen otsekohe et igaüks, kes *o* esteetilist paremust ei tunnista, on pääliskaudne, on arenemata maitsega, on naiivne“ (vt. lk. 8).

Sellest hoolimata tahaksin just sedā pääargumenti kahtlustada. Esiteks *o* kõla iseeneses ei peaks midagi suursugusemat *u*:ga võrreldes tähendama. Genetilise fonetika seisukohast tähendab ta keele lõdvemat — tahaks peaaegu ütelda „laisemat“ — artikulatsioni kui *u* juures (*o* muutumine *u*:ks ei ole miski „lõtvumine“, vaid ümberpöördult energilisem artikulatsion), kuna jällegi akustiliselt vaadates *u*:le omane madalamate osahelide tugevamus, mis huulte ettelükkamisest ja suuõõnsuse sügavamast resonantsvõimalusest oleneb, nimetatud *u* vokaalile sügavama musikalse kõla annab kui see näit. *o*:l on. Soovitaksin kahtlejaile selles asjas väga näit. H e l m h o l t z'i teost „Die Lehre von den Tonempfindungen“ või uuematest näit. H. P i p p i n g'i instrumental-akustilisi uurimusi täishäälikute teoria kohta silmitseda.

Üteldakse aga vastu, et *u* ja *o* vaheldus on see, mis oma iluga meeldib. Sel korral oleks kogu *o* valik võinud paremini esteetilisel põhjal, ümbrushäälikuid sil-

mas pidades sündida; kes teab oleks siis kas või Kodavere murde *o*, mille esinemine ümbrushäälikuist oleneb ja kergesti meelespeetav on, ilu küljest rahuldanud. Praegugi on juba etümologilise põhjusmõtte vastu küllalt talitatud, ei tea kas eksituses või ilu nõudel. Aga ei saa aru, miks näit. *õhotada* (soome *'hehkuttaa'*) kaaluvalt ilusam oleks kui *õhutada*, rääkimata *mõjo, mõjos, mõjor* (soome *'muju'?*) sõnadest, kus i n i m l i k u keele harmonia oleks *o* läbi nagu kaotanud, kuid jäägu juba iluküsimused keeles ja looduses lõpulikult nende otsustada, kes ennast iluspetsialistideks peavad.

Olgu veel asi teoretilise *u* ja *o* vahelduse iluga kuidas on, aga p r a k t i l i s e l t on inimene ka ilu suhtes — nagu autorgi õieti tähendab — „harjumuse ori"; näit. kodukoht, kui kuiv ja kare iganes, paistab talle harilikult oma intimse luulega juba ilusam kui võõras, asugu viimane kui toredal maakohal tahes. Ja *o* küsimuses näikse lugu iluga valdavale enamusele niisama olevat, nagu sellest ka autor teadlik on: „*u* asemel olev *o* tundub ainolt veider, naljakas ja muud midagi" (lk. 20). Ja et eesti keel ainult Eesti rahva päralt on, siis ei ole vist kohane niisugust ilu talle kaela sundida, millest ta aru ei saa. See maksab ka teiste uuenduskatsete kohta, kus a i n u l t ilu nimel tahetakse keelt oma rööbastest lahti kangutada.

Broshüüris on veel õnnis Dr. Hurt oma „Mu armas *o*" õhkega esile manatud ka vastaste tundmuste pääle mõju avaldama. Hurt katsus küll oma koduse Võru murde põhjal — siis täitsa teisel alusel kui Aavik-Ridala

praegu — *o*:d tarvitusele võtta, kuid jättis ettevõtte katki, ära nähes, et see kirjakeelele kohane ei ole. Hurdi päivil ja tema suure mõjuvõimu tõttu oleks muutus veel läbi võinud minna, kui ta iseeneses elujõuline oleks olnud. Võru murde *o* tarvitajaid on ometi leidunud ja leidub, kuna inimest ei ole veel sündinud, kes „elustatud *o*:d" suudaks oma kõnes vabalt tarvitada.

Ei saa-ka vaikides mööda minna väitest, nagu oleks soome keele *d*:l „*o* elustamisega" midagi ühist. Nimelt oma olulisemast küljest on võrdlus täitsa vildak: soome *d* on aastasadade kirjanduslise traditsioni vili, mida küll mitmele korrale on katsutud, sest et ta rahva fonetikale, iseäranis Ida-Soomes, võõras on, välja tõrjuda, kuna Eestis *o*:ga tahetaks hullemat halbtust alles päevakorrale kiskuda.

Lühidalt kokku võttes: *o* läbiviimine on tegelikult äärmiste raskustega ühendatud ja kasu, mis sellest võiks tulla (s. o. ainult „ilu" kasu), on minu arvates kahtlase väärtusega. Nõnda oleks vahest keeleuuenduse liikumisele enesele otstarbekohasem seda energiat ja jonni, mis asjatumalt *o* küsimusele on raisatud ja vahest veel tahetakse raisata, tõesti millegi kasulikuma uuenduse jaoks ohverdada. Neidki, nagu allpool veel näeme, leidub meie arvates küllalt.

Olgu siinkohal möödaminnes ka selle pääle tähendatud, et broshüüris *y* on *ü* asemel tarvitusele võetud. Iseäralduste armastajaile igatahes meeldiv lisa. Saaksin peaaegu paremini aru, kui soome keel oma rootsist päritud *y* ortografiliselt loomulikuma *ü* vastu vahetaks,

nagu ta fonetilises tekstis seda tarvitabki, või jällegi, kui *y*:d sellega kaitstaks, et eesti kirjaviisi seega soome omale lähendada. Kuid nii siin kui ka teistes uuendusnõuetes ei ole kuigi palju sihilikku püüdu soome keelele lähemale pääseda, ehk alguses seda küll arvati.

Mainitud kirjutuses trööstitakse meid sellega, et „*o* elustamine“ üks kõige kergemaist keeleuuendustest olla selles mõttes, et ta „arusaamist vähematki ei raskenda“. Jah, „paranduste“ hulgas on tõesti, nagu järgmisest selgub, ka niisuguseid, mida peaaegu see negatiivne omadus karakteriseerib.

b. Kahjulik traditsionist taganemine.

6. Mitte *kirjuta, paranda, tunnista* jne., vaid *kirjutada, parandada, tunnistada.*

Asja algataja vastu ei tarvitseks selles küsimuses enam vaielda, sest et ta juba ise on uuendusele selja pöörnud, olgugi, et talle omal ajal *-tada* vormid „hirmus inetumad“ paistsivad ja et ta seda reformi „järelandmata ja taganemata“ tahtis nõuda, sääljuures tõendades: „Uskuge mind: see uuendus on läbiviidav (vt. Joh. Aavik, Keele kaunima kõlavuse poole, Eesti Kirjandus 1912, lk. 478 — 480). Isegi statistika, lühemate infinitivvormide esinemine murretes, sunniti kõnelema uuenduse poolt. (Ridala „Süütuma“ tõlke eessõnas, lk. XXXV, räägitakse koguni rahvakeele „valdavast enamusest“, mis ilma lõputa infinitivi tarvitavat). Muidugi jääb rahvamurrete enamus vanade vormide poole hoidma, kuid

sellel asjaolul on kirjakeeleliste vormide soovitavuse otsustamisel üleüldse ja radikalsete reformide juures eriti võrdlemisi väikene tähendus. Hukkamõistetavad on käesolevad lühemad vormid lihtsalt sellepärast, et nad mitte otstarbekohased ei ole, sest et neis I. infinitivi tunnus *-da* puudub, nõnda et nende funktsion ainult lauseühendusest nähtavale tuleb. Nad tooksivad koguni segadust keelde, ja nimelt kõigepäält selle läbi, et käskiva kõneviisi teine isik nendega kokku langeb (vrd. *kui tahad kirjuta, millal tarvis paranda haavad, see oleks üks ja sama kui tunnusta ülekohut* jne.); niisama (Aavik'u näitused, ibid. lk. 479) *„tahtsin teda hirmuta“* ja *„hirmuta ei saä last kasvata“*.

Võib olla, et püüd neid murdelisi infinitivvorme tarvitada, mis mõnel nooremal kirjanikul nähtavale tuleb, iseenesestki ära jääb, kui vormide ebakohasus neile niisama nagu asja algatajalegi praktilises elus selgub.

7. Mitte *kutsu, kiiku, pühki* jne., vaid *kutsuda, kiikuda, pühkida.*

I. infinitivi *-da* lõpu ärajätmist kahesilbilistest *u-* ja *i*-tüvelistest ajasõnadest ei ole küll, nii võrd kui teame, „elukutselisemate“ uuendajate poolt kunagi nõutud, et aga neil sellest hoolimata näib kalduvust olevat teiste valimata iseäraldustega uuemasse kirjandusse tungida — vähemalt Mart Karuse väärtuslikku novellidekogu „Sookaelad“ on nad, ühes teiste Viljandi murde joontega, segamas —, siis on vist kohane nendegi halba omadust riivata.

Võrreldes eelmistega (*kirjuta, paranda* jne.) ei või sugugi imestada, et mõni keeleuuenduse sõber tahab kõnesolevate lühemate infinitiividega sündsat lisa uuendustehunnikusse tuua. Jääks ju sellegagi üks korduvaist *-da* silpidest ära, kuna vormide ulatuskond kogu Lõuna-Eesti, isegi natuke põhjamurde piirkonnast kãsitab. Ka funktsionide segiminekut on karta üksnes kvalitatiivselt paindumata tüvede juures (*kutsu, astu, istu, mässi, tassi, pritsi* jne. — infinitiv ja imperat. 2. isik). Kuid sellestki on hoiatust küllalt. Rahvakeelest päritud kirjakeele traditsion, mille järele *u-*, *i-*tüveliste verbide infinitivi *-da* (olgugi, et ta mitte häälikseaduslik ei ole, vaid analogiline, ja arvatavasti just selguse pärast tekkinud) infinitivi funktsioni ilusasti väljendab, on liig vana ja hää, et seda mõnele keeletarvitajale vahest koduste ja mõnusate murdevormide vastu vahetada.

8. Mitte *(seda) paremad, isandad, selged, õhtud, aastad, (näib) tulevad* jne., vaid *paremat, isandat, selget, õhtut, aastat, (näib) tulevat.*

Õnneks ei ole *-d*:liste partitiivide tarvitamine ülevalnimetatud sõnaliikides (s. o. algupäraliselt kolmesilbilistes tüvedes) isegi kõige lohakamas kirjanduses külge hakanud, kui meie õigekirjutuskomistusi arvesse ei võta. Ainus, kes minu teada *-d*:d on katsunud — päälegi väga kategoriliselt — õigeks tunnistada ja oma toodangus kangesti esil hoida, on V. Ridala (vt. Keeleline Kuukiri 5—6, „Kas *d* või *t* partitivi lõppuna?"). Aga jällegi on siin asja põhjendus ja selle tegelikult maksma

pandud järeldused vale-eeldusele rajatud: partitivi *-d* ei olevat siinkohal rahvakeelne, vaid paljalt Hermanni grammatilise süstematiseerimise vili.

Võiksime tõesti Hermannile tänulikud olla, kui ta niisugused otstarbekohased vormid, mis käega katsutavat kasu kirjakeelele toovad, ainsuse osastava mitmuse nimetavast lahutades, kas või välja mõelnud oleks; see oleks igatahes parandus olnud, mis praeguse aja mitmest uuenduskatsest tarvilikum oleks. Kuid välja mõeldud nad ei ole, vaid õige laialt rahvamurdeis tarvitusel (pääle lõunamurrete, setu keelest alates, kohati ka põhjamurrete piirkonnas, näit. Jõhvis: *kõik aiged inimesed*, aga *kaks aiget inimest*, *kaks õhtat* jne.). *d* oleks küll häälikseadusliku arenemise järele oodatav olnud, kuid analogia-seadused on siin, nagu nii mõnelgi teisel puhul, oma korraldava mõjuga appi tulnud (eeskujuks *kastet, roostet* jne.), mille läbi vormid selguse poolest ainult võitnud on, ka kirjakeelelise tarvituse jaoks sündsamaiks kujunedes.

Keelevigadeks peaksime ühes mainitud *-d-* partitividega ka niisugused kahesilbilised partitivid tembeldama nagu *herrad, piigad, neiud*, niisama nimedes nagu *Marid, Jürid, Karlad* jne., olgugi, et sarnased vormid isegi kooligrammatikasse on tee leidnud (vt. H. Põld, Eesti keeleõpetus I, lk. 46). Peab olema *herrat, piigat, neiut, Marit, Jürit, Karlat* jne. Neist sõnust leiame küll rahvakeeles *d*-list omastavat laiemalt kui kolmesilbilistest *(paremat)*, kuid üleüldine on ka *t*-line kuju, mille soovitavus igaühele selge peaks olema neilsamul põhjustel kui eelmiseski rühmas.

9. **Mitte** (*nende*) *keelde, suurde, saarde, joonde* jne., vaid *keelte, suurte, saarte, joonte.*

Esimese pika silbi *l, r, n*:i järele liidetakse harjunud kombel mitmuse omastavas lõpp *-te.* Selle asemele on aga uuendajate poolt nõutud *-de* paigutamist (Grünthal-Ridala ammune nõue, millega Aavik näikse ühinevat). Ilust ei märka ma seekord põhjenduse juures räägitavat, vaid ainult: „on hääleseaduslikumad ja esinevad mitmel pool rahvakeeles (Joh. Aavik, Mis on keeleuuendus, lk. 20).

Paneb imestama, et niisugusele põhjusmõttele maksvust nõutakse. Kui meie tõesti tahaksime keelest kõik vormid kõrvaldada, mis mitte „hääleseaduslikud" ei ole, siis oleks meil ka eesti keeles määratu kasimine ees: näit. *laudade, poegade* oleks valevorm (pro *laude, poege*), niisama *andku, võtku* (pro **andu, *võttu*), samuti *tuleb, jookseb* (pro **tule, *jookse*), samuti *kiikuma, pühkigu* (pro *kiikma, pühkku*) jne. jne. Keeleuuendajad on selle võrra keelega tegemist teinud, et nad küllalt hästi teavad, kuidas niisugust põhjusmõtet mitte millegi keele korraldusel ei ole seni saadud maksvaks tunnistada, ja vahest julgeme lausa ütelda, et terve "hääleseaduslikkus" sarnasel korral ainult mingisuguseks teaduslikuks kõnekõlksuks on, millega laiemaid ringkondi tahetakse kaasa kiskuda.

Asi läheb aga veel kahtlasemaks selle läbi, et *keelde, saarde* jne. ei ole viimaks sugugi häälikseaduslikumad kui *keelte, saarte.* Mõlemad on analogilised. Ootaks **keele, *saare* (< **keellen, *saarren* < **keelδen,*

saarðen); et aga singulari ja pluraali genetiivid ühte oleksivad langenud, on tõenäoliselt *parte* tüübi eeskujul *keel-te, saar-te,* ja *kala-de* eeskujul jällegi *keel-de, saar-de* tekkinud. Niisama on mõlemad küllalt rahvaomased, kirjakeelelised *keelte, saarte* jne. aga ka rahvakeeles kaugelt laiema ulatusega kui *keelde, saarde.* Siin „kunstlikkudest sünnitustest“ rääkimine tähendab kas tõeolude tundmattust või unustamist.

Peame tõesti kahetsema, kui kõik see mitmeaastane püüdmine selles asjas ainult grammatilise eksituse tagajärjel on sündinud. Aga vahest kordub siin ainult see tuttav lugu, et koduste ja "ilusate“ murdevormide soovituseks otsima mindakse põhjusi, mis siis tõesti otsitute maigu järele jätavad. Peetagu meeles, et ka *keelde,* (nagu *võtind* ja mitmed teised soovialused) kõigepäält Saaremaa ilusa keele sünnitused on.

10. Mitte (*sinna*) *keele, meele, hoole, juure, suure* jne., vaid *keelde, meelde, hoolde, juurde, suurde.*

Peame esiteks tähendama, et kirjakeele vanem harjumus siinkohal õigust mööda eelmiste, mitte-soovitatavate illativi vormide poolt kõneleb. Kuid neid harjumusi tahtis arenemisekäik ise juba ümber lükata ja oleks vist, nimelt *keelde, juurde* jne. vormide kasuks, juba ümber lükanudki, kui sellele teadlikult ja enne muid keeleuuendajate poolt kõiksuguste põhjendustega vastu ei oleks astutud. Sellest hoolimata on nimetatud *d*-lised vormid kaunis harilikud nii teaduslises, ilu- kui ka ajakirjanduses. Huvitav on sääljuures märgata, et kui veel nagu värske

hoiatuse tagajärjel *keele, meele* ja *juure* kirjutatakse, ometi ühel korral haruldasemais sõnades võib *d*-list vormi silmata, näit. *tuulde, hoolde, äärde.* Tahaks nagu aimata, et niisugused vormid kõigest hoolimata viimaks poolinstinktiivselt terwest kirjandusest läbi tungivad. Nad on muidugi ka Kirjanduse Seltsi väljaantud „Õigekirjutuse Sõnaraamatus" lubatuiks tunnistatud.

Sest *d*-lised vormid on kõigepäält otstarbekohased. Seda on igaüks sunnitud tunnustama, kes vähegi eesti keelega on tegemist teinud. On nimelt võimalik selleläbi juba esimese pilguga, ilma et tarvis oleks lausest mõtet välja otsida, kirjutuses sisseütlevat omastavast lahutada (vrd. *meeldetuletus, juurdevedu, juurdemaks* jne.[1]). Kõnes on lahutajaks küll pikkusejärk, kuid ega seegi, näit. vaheldavate lauserõhuolude tõttu, nii kindel lahutaja ole, et *d*-lised vormid ka kõnes üleliigsed oleksivad.

Mis põhjustel oldakse siis *d*-liste illatiivide vastu? Neidki vihatakse esialgu sellepärast, et „*d* on sinna täitsa asjata topitud . . . mingisuguse keeleseaduse järele ei pea ta sääl olema" (vt. Joh. Aavik, Keele kaunima kõlavuse poole, Eesti Kirjandus 1912, lk. 473). Kuid säälsamas saame juba kuulda, et vormid ikkagi seaduslikud on, olgugi analogia seaduste mõjul tekkinud, ja pärispõhjus tulebki kohe välja: „Keele ilu üle kõige:

---

[1]) Hiljuti lugesin: *„Ta tahtvat ühe ôunapuu juure tellida".* Võiks targutada: kas ôunapuid juurtest kasvatatakse? Või jällegi: *Juurekasv on tänavu vähem olnud.* Juuredki kasvavad ju ise aastal ise moodi.

endised hääd *d*-tumad vormid kirjakeele". Nähtakse ja möödakse küll ära, et see nõudmine otstarbekohasuse põhtusmõttele rängasti vastu käib, kuid trööstiks ja rahulduseks leitakse mõte, et „võib mingit rõhumärki hakata tarvitama", mis kirjutuses illativi ja genitivi üksteisest lahutaks. Kui aga nähtakse, et see „rõhumärk" veel utopiate ilmas hõljub, trööstitakse meid sellega, et keeles nii kui nii palju korratusi leidub. Aga mille jaoks siis kirjakeele sihilik korraldus on, kui mitte korratuste kaotamiseks, kus see aga võimalik? Pärastpoole, kui asja hääks uuesti väljas oldakse (Eesti kirjandus 1916, lk. 11—14), leitakse jälle, et genetivid *meelde*, *saarde* jne., milledest üleval kõnelesime, segiminekutele põhjust annaksivad. Kardetakse järelikult vorme, mis alles sündimata. Kuid need ongi otsitud põhjused, pääasi: „ilu üle kõige".

Hullem lugu jällegi, et meie sellest ilust küllalt aru ei saa, vähemalt sellest, et *d* nii „kare" häälik on; niisugune kerge dentalmeedia võiks mõne teise kõrvus koguni vastupidiseid tundeid äratada. *d* korduda liig sagedasti, aga vahest on tõsine statistika ka selles asjas alles tegemata; vähemalt ilusas soome keeles tuleb *d* (tõsi küll heliline) ette mitmes seisukohas, kus eestis kadu või teine konsonant esineb *(ladon, ei sada, sodassa, tahdon, vahdin* jne.). Ja kui meil on näit. laused: *kas sa ei saa juurde maksa*, või *minule ei jää see asi sugugi meelde*, või *läksin mere äärde suplema ja liiva pääle magama, kuna oma valge kübara tuulde lehvima lasksin* — kui me niisugused laused võtame, kus see ainuke *d* ongi, kas ta siis, ümberpöördud, vahelduse

ilu ei paku? Olgu kuidas on, aga igatahes näib mulle, nagu oleksivad need ilmsüütumad ja väga tarvilikud *meelde, juurde* jne. vormid nagu millegi valekaebtuse põhjal keeletarvitajate kahtluse alla sattunud. Inetusteotsijad võivad mitmest teisest kohast *d*-häälikuid korjata, kuid jätku nad parem kõnesolevad kujud rahule. Nad on laialt rahvaomased (kohati ka Põhja-Eestis), kirjakeeles tuttavad ja kõigepäält liig otstarbekohased, et neid isegi ilule raatsiksime ohverdada.

B. Kaheldes tagasilükatavad.

11. Mitte *kirjutes, parandes, kumardes,* vaid *kirjutades, parandades, kumardades.*

Tähendatud mitte-soovitavail vormidel on miski arkaistiline maik juures, ja et nende muistne infinitivi tunnuse *d* tüve *t*:ga kokku on sulanud, hämardub ka infinitivi funktsion, jah, isegi sõnade verbalne iseloom võib mõnel juhtumisel nagu küsitavaks minna, kuna vormid oma palja *-es* lõpuga midagi nimisõnalist meelde tuletavad (vrl. *õõnes, tüütes, kirmetes, hirmutes, liberdes* 'Hinker', *logudles* 'Faulenzer', *möhites* 'möhitaja', *kirjes* 'kirju lehm' jne.). Käesoleva rühma hääkskiitmise või hukkamõistmise ühendaksin aga häämeelega järgmiste rühmadega, ja neis ei ole mitte ainult seesama väljenduse täpipäälsus (funktsioni pretsision) puudulik — kuna ta *kirjutades, parandades* jne. vormides laitmatu on —, vaid sellele seltsib tõsisem funktsionide segimineku kartus.

12. M i t t e *kirjutakse, parandakse, kumardakse* j n e., v a i d *kirjutatakse, parandatakse, kumardatakse.*

Meil on tarvis näituste arvu ainult vähe täiendada, kui me juba selle paranduskatse halva külje ära märkame. Nimelt tähendus kaotab oma faktiivilise „teha laskmise“ või sellest edasi kujunenud ilme hoopis ära; näit. *elatakse* pro *elatatakse, kasvatakse* pro *kasvatatakse, eksitakse* pro *eksitatakse, väsitakse* pro *väsitatakse, loetakse* pro *loetatakse, nõutakse* pro *nõutatakse, istutakse* pro *istutatakse, ilmutakse* pro *ilmutatakse.* Kõneleja on tõesti niisama abitumas seisukorras kui siis, kui peaks ütlema *elatama*, aga selle asemel ütleb *elama, eksitama,* aga ütleb *eksima, istutama,* aga ütleb *istuma* jne. Niisuguste hädaohtlikkude verbide piir on päälegi väga laialine: *kuivatakse, sulatakse, silitakse, läigitakse, tekitakse, venitakse, põetakse, paistetakse, imetakse, poetakse, kuulutakse, tolmutakse, asutakse, harjutakse, liigutakse, uinutakse, (üle) ujutakse, uputakse, vajutakse, virgutakse, välgutakse, kujutakse* jne. Näib, nagu teeksivad niisugused ühtesattumised lühema vormi nii ühel kui teisel korral täitsa võimatumaks. Vaatame veel asja ühenduses järgmise rühmaga.

13. M i t t e *kirjutud, parandud, kumardud* j n e., v a i d *kirjutatud, parandatud, kumardatud.*

Selle rühma kohta maksab *mutatis mutandis* kõik see, mis eelmisegi: lühemad vormid toovad mainitud

verbideliigile hoopis võõra tähenduse, näit. *elatud* pro *elatatud, kasvatud* pro *kasvatatud, eksitud* pro *eksitatud, väsitud* pro *väsitatud, nõutud* pro *nõutatud* jne. Ja see annab põhjust nende hukkamõistmiseks küllalt. Oleks vahest õigem olnud, vähemalt käesolev rühm, koguni „kahtlemata tagasilükatavate" jaoskonda paigutada.

Mis nende järsu hukkamõistmise vastu vahest kõneleb, on see, et neid — siiski pääasjalikult ainult passivi preesensis *(kirjutakse, alandakse)* — siin ja sääl kirjanduses võrdlemisi sagedasti esineb, muidugi ainult niisugustest verbidest, kus ülemal näidatud segiminekut karta ei ole. Nad on ka rahvakeeles õige laialt tarvitusel. Kuid väide, et *kirjutatakse, kumardatakse* tüüpi „rahvaomastena kuskilt ei leita", vaid et see „grammatikute kirjakeele toodud" olla (vt. Ridala, „Süütuma" tõlge lk. XXXV), on igatahes eksitus. Vahest see üksinda on kirjutaja nende lühemate vormide radikalsele tarvitamisele, mis isegi ühtesattumistest ei küsi, avatelnud, kuna Aavik neid ei soovitagi.

Kui lühemad vormid veel kuidagi mõeldavad oleksivad, siis muidugi ainult verbidest, kus segiminekut ei ole karta *(kumardakse, ülendakse* j. t.). Ometi jätaks seegi mingisuguse ebajärjekindluse, grammatilise lohakuse maigu järele. Kui meil kord vormid ja päälegi sanktsioneeritud olemas on, mis korrapäraselt tüve ja tunnuse üksteisest lahutab *(istu-ta-des, istu-ta-ta-kse, istu-ta-tud),* siis jätkem see teine liik parem kirjandusliste mälestusmärkide ning murdelise keele omanduseks.

14. Mitte *kirjutet, parandet, ümbritset, tapet* jne., vaid *kirjutatud, parandatud, ümbritsetud, tapetud.*

Eelmainitud *kirjutud* tüübi asemele upitatakse sama uuendusvoolu teise tiiva poolt (Joh. Aavik, Katsed ja näited II, lk. 7—11) *-tet-* lõpulist passivi II partitsipi, mis igatahes „Ohverdet konnani“ on juba ulatanud. Vormide elussekutsuja ise on nende paremusest niivõrd kindel, et ta jälle „tahaks näha, missugune on see inimene, kellele see mitte selge ei ole ja kes tahaks *-ud* lõpu kõlalist väärtust kaitsta“. Tema enese kohta on estetiline ärkamine igatahes rabavalt täieline olnud: „Nende ridade kirjutajale on *kirjutatud, avaldatud* jne. siit pääle koledus“ (eelmain. kirjatöö, lk. 10).

On muidugi hulk inimesi, kellele *-tud* lõpu „inetu kokutav kõla“ veel ei ole koleduseni selge ja kes julgeksivad veel oma arvamisega kirjutaja ette ilmuda. Omast kohast kardan, et natuke erapoolik olen vastu või poolt kõnelema, sest ettepandud vormid saivad omal ajal mulle Kodaveres ja Lõuna-Eestis nagu kodusteks, päälegi, et nad soome keelt väga meelde tuletavad. Midagi segadust nad kirjakeelde ka ei tooks, vahest sellest küljest koguni selgust, et *-ud* ainult aktivilisele partitsipile *(tapnud)* omaseks jääks. Kuid õ p p i m i s t nad keeletarvitajate enamuselt igatahes nõuaksivad, ja on küsitav, kas kasu tõesti jõukulutuse vääriline on. Paranduse poolehoidjate arv peaks suur olema ja tema läbiminek kindlam enne kui ettepanekut soovitada võiks. Tarbetumate kaksikvormide soetamises peab tagasihoidlik olema.

15. Mitte *kannatetakse, kirjuteti, kumardetav, ei lõpeteta* jne., vaid *kannatatakse, kirjutati, kumardatav, ei lõpetata.*

Asi on selles, et mitmesilbilistes verbides passivi tunnuse *t* ees seisva *a* asemele peaks *e* tarvitusele võetama, nagu see lõunamurretes ja soome keeles esineb. Sellega saaks ärahoitud kahe *a*-silbi kordumine, kuna uuenduse teostamisel veel kahesilbilised *a*-tüved eeskuju pakuvad: *annan : anneti ; vôtan : ei vôeta ; katan : kateti.*

Kui *kirjutet, tapet* jne. tõesti tuttavamad oleksivad, siis oleks kerge ka käesoleval korral *e* meeles pidada. Praegu on see raske ja uuendus mitte soovitav ka sellepärast, et ta lihtsama asja keerulisemaks teeks, olgugi, et kõlaline külg muutuse läbi vahest võidaks. Nähtavasti ei peetagi sellest nõudmisest väga kinni: „Kui seile *(-tatakse)* lõpu asemele ei juleta *-tetakse* võtta, siis oleks parem kogu see silp vahele jätta (kui sest äravahetamise ja ühtesattumise hädaohtu ei ole karta) ja ütelda lihtsalt *kirjutakse, ähvardakse, alandakse, korraldakse, vihastakse* (Joh. Aavik, Katsed ja näited I, lk. 16). Jah, seegi oleks vahest parem, ainult „kui sest äravahetamise ja ühtesattumise hädaohtu ei ole karta".

16. Mitte *asemelle, aastalle, lauljalle, vôôralle* jne, vaid *asemele, aastale, lauljale, võõrale* jne.

Uuenduse nõudjad tahavad kaasrõhuga silbi järele kirjakeele maksva alaleütleva *-le* lõpu asemele *-lle* lõpu seada (vt. Joh. Aavik, Mis on keeleuuendus, lk. 20).

Uuendusvaimulises kirjanduses on *ll* juba väiksemal mõõdul tarvituselgi. Rahvaomane on ta vähemalt „Kesk-Tallinnamaa“ murdes väga laialt — põhjus, mis dr. Weske'le, mainitud murde hegemonia austajale, mõjuandvaks oli, kui temagi omal ajal katsus *ll*:li tarvitamisele poolehoidmist leida. Weske püüdmine jäi ometi, nii suur kui tema autoriteet keele asjus oligi, tagajärjetumaks.

Praegu on põhjenduseks ainult ilu. Kõlav *l* häälik arvatakse juba muidu ilusam kahe- kui ühekordsena olevat, iseäranis aga selle tõttu, et ta lühikeste silpide lahutajaks on.

Ilu seisukohast ei ole vist kellelgi uuenduse vastu midagi vaielda, aga kahtlust peab tema tegelik läbiviidavus äratama.

Et uuendus praktiliselt vaadates sugugi otstarbekohane ei ole, see on ilma seletamata selge. Aga ta on pääle selle veel palju raskem teostada, kui seda soovitades ja mõnda lihtsat näitust prooviks tuues ette aimatakse. Hoiatuseks on juba see ebajärjekindlusettus, mis isegi uuenduse propageerijate näidetes *ll*:i tarvituses nähtavale tuleb. Oligi täiesti põhjendatud see esialgne ettevaatus, et *ll*:i tarvitus taheti ainult püsinud kolmanda, valrõhulise silbi järele piirata (*jumalalle, sõpradelle,* aga *rahvale, templile*; vt. Joh. Aavik, Katsed ja näited I, lk. 12).

Vaevalt üks kolmandik keeletarvitajatest saaks selles küsimuses järjekindlalt kodumurde pääle toetada. Asi peaks pähe õpitama, meeles pidades, et geminata tarvitamine ainult kaasrõhuga silbi järel lubatud on. Aga

kus on kaasrõhk? Grammatika õpetab, et igatahes „muu seas“ liited *dik, lik, mik, nik, stik, kene, kune, lane, mine* „alati“ kaasrõhu oma esimese täishääliku pääle tõmbavad, „sagedasti“ ka *ja, ma, va* silbid. Nõnda ta ka on, aga sääljuures jääb nimetamata, et kui liidete otsa veel kaks silpi, ütleme allativi lõpp, seltsib, siis näikse kaasrõhk õige üleüldiselt, paiguti vist üsna reeglipäraselt, alles järgmisel silbil asuvat. Nõnda üteldakse küll: *kartlìk, môisnìk, kõrtsmìk, väikène, eestlàne, leidmìne,* aga selle vastu väga harilikult *kartlikùle, mõisnikùle, kõrtsmikùle, väikesèle, eestlasèle, leidmisèle*, kus järelikult *-lle* lõppu tuleks tarvitada. Isegi *rahvàle, selgèle, aastàle* võivad rõhku vahetada, niipea kui neile üks silp juurde tuleb, näit. *rahvalègi, selgelègi, aastalègi*; tähendab: *rahvalle, selgelle, aastalle,* aga ometi *rahvalegi, selgelegi, aastalegi.*

On asjata isegi väiksema ringkonna vahel *ll*:i ja *l*:i tarvituses soovitavat järjekindlust nõuda, kui juba rõhuolud küllalt fikseerunud ei ole. Kaasrõhu meelespidamine, s. o. vahetegemine *l*:i ja *ll*:i vahel, näikse antud reeglite järele (vt. Joh. Aavik, Katsed ja näited I, lk. 9) oma *-mik, -dik* jne. eranditega liig keeruline ülesanne olevat, kuna jällegi igaüks, kellele *ll* kodumurdest tuttav, ainult murde juhtnööre meeles peab.

Võib küll käsutada: kõige keerulisemadki grammatika reeglid tuleb pähe õppida. Jah, tuleb küll, kui nad grammatika reegliteks on tunnistatud. Aga kas käesolev uuendusnõue, mida ainult ilu seisukohast saame põhjendada, millalgi nii kaugele jõuab?

17. Mitte *senni, kunni,* vaid *seni, kuni.*

Siin on meil tegemist õieti väikese ning tähtsuseta asjaga. Olime harjunud kirjakeeles juba *seni, kuni* nägema, kuna *senni, kunni* kujudel tundub nagu miski murdeline maik olevat, mis omalt poolt takistab nendes vahest peituvat ilusamust maitsemast. Mõlemad neist on rahvaomased, kuna *senni, kunni* vana *nn*:i on alal hoidnud, *seni* ja *kuni* on teiste sõnade rajava analogia järele oma *n*:i saanud (*suuni, metsani* jne.) ja selle poolest grammatiliselt nagu ühtlasemad. Kui *senni, kunni* üleüldisemat poolehoidmist peaksivad leidma, siis ei ole teiste kõrvalejäämist suurt kahetseda.

II. Vastuvôetavad.

A. Kaheldes vastuvôetavad.

1. *Suremattus, häbemattus, kannatamattus* jne. = *surematus, häbematus, kannatamatus.*

Selle ning järgmise rühma olin esiteks „kaheldes tagasilükatavate“ sekka paigutanud, mille tõttu lasen need kahtlused järgneda, mis *tt* vastu kõnelevad.

Käesolevaid vorme kirjutati varemalt — kui ma mitte ei eksi — peaaegu alati ühe *t*:ga. Pöörde tõi H. Põllu kirjutus Eesti Kirjanduses 1910 („Eesti keele uute sõnade sünnitamine“), kus selle pääle tähelepanemist juhiti, et abstraktsubstantivid ka esimeses silbis tugevaastmelised

on: *rahvus*, *õigus*, *tarkus* jne., ja et etümologia juba nõuab tugeva astme tarvitamist ka kaasrõhu järel (*suremattus*, mitte *surematus*). Ei julge praegu väita, et sellel põhjusmõttel ei võiks tuge ka rahva hääldamises olla, kuid igatahes on kindel, et niisugused sõnad (mida küll võrdlemisi vähe rahvamurdeis esineb), ka *t*-lisel kujul laialt kuulda on: *häbematus*, *läbematus*; kas *t* seaduslikult arenenud või analogiline on, see meid siinkohal ei huvita.

Aga kuigi kirjutusviisi *surematfus, häbemattus* jne., mis keeleuuenduse liikumine oma kaitse alla on võtnud (vt. Joh. Aavik, Mis on keeleuuendus?, lk. 24) ja mis vahest selle õhutusel juba võrdlemisi üleüldiseks on saanud — kuigi seda ettetoodud vormides võiks hääks kiita, kas siis ka *järeleandmattusest* või *asjatundmattusest* saame kõnelda, et mitte *järjekindlusettust* üles näidata? Kas ei ole see hääldamise vastane, liig teoretiline kirjutusviis? Vahest ütleme ka *laitmàttus, kartmàttus*, *võtmàttus*, aga kas veel *laitmàttuse*, *kartmàttuses, võtmàttusele*? Vähemalt selle kõrval kuuleb igatahes *laitmatùse*, *kartmatùses*, *võtmatùsele.* Reegel käib nimelt: kaasrõhuga silbi järele *tt*, rõhuta silbi järele *t* (*saamatus*). Aga rõhk näikse tõesti vankuv olevat, ja sellest järgneb ka, et *tt* ja *t* vahekord ülemalnimetatud sõnades vankuvaks jääb, kui me rõhu pääle tahame kirjutusviisi rajada.

Neil põhjustel tahaksime uuendusnõude tagasi lükata, kui meil ainult selle ühe abstraktsõnade rühmaga tegu oleks. On aga ka järgmine, *-likkus* sõnade liik, kus *kk* enam motiveeritud on ja mida kirjutusviisi poolest ei ta-

haks käesolevast lahutada. Peamegi vist sellega leppima, et *-matus* ainult esimesele nõrgaastmelisele silbile järgneb (*saamatus*), muidu aga *-mattus* (*surematus*, *laitmattus*), hoolimata sellest, kui senine kõnekeelgi seda kirjutusviisi järjekindlalt hääks ei kiida.

2. *Võimalikkus, tarvilikkus, väärtuslikkus* jne. = *võimalikus, tarvilikus, väärtuslikus.*

Toome esiteks nähtavale needsamad kahtlused, mis eelmise, *surematus* tüübi puhul esitasime. Kui kaasrõhk tõesti langeks alati — nagu grammatikad harjunud kombel õpetavad — *-lik* silbile, siis oleks asi selgem, ehk küll kahelda võib, kas *k* kvantiteet just *kk*: ni ulatab, sest see eeldaks juba vahest päärõhu väärilist ekspiratorilist voolu silbis, mis ikkagi ainult kaasrõhuline on; tugeva kaasrõhu järele võiks igatahes *kk* kirjutada. Kuid see kaasrõhk *-lik* silbi pääl ei olegi nii kindel. Vähemalt olen kaunis üleüldise hääldamisena üles tähendanud: (*piinlikkus* või *piinlìkus*, aga:) *piinlikùsest*, (*leplìkkuse* või:) *leplikùse*, (*mõistlìkus*, aga:) *mõistlikùse*. Tähendab: kui *-likkus* (sõnades, kus sisekadu nähtavale tuleb) ühe silbi juurde saab, v õ i b kaasrõhk *-lik* silbilt järgmisele silbile üle minna.

Kui me aga k o k k u p a n d u d sõnad vaatlemisele võtame, leiame jällegi, et *-likus* lõpp (nagu *-tus* lõppki) rõhutumaks jääb: *pàhatàhtlikus*, *häätàhtlikus*, *vàstuvõtlikus*, *äraándlikus* jne. Kui silp juurde sigineb, on kaasrõhkki sagedasti märgatav alles *-ku* silbil: *pàhatàhtlikùse*, *häätàhtlikùse*, *vàstuvõtlikùse*, *äraàndlikùses*.

Kuid *-likkus* näikse igatahes tegelikult nagu läbitungivat, ja mitte ainult „uuendussõbralises" kirjanduses (teise silbi järel muidugi näit. *ulakus,* nagu näit. *saamatus*); vahest mõjub selleks ka see asjaolu kaasa, et *-lik* adjektivide seesütlev (*võimalik* : *võimalikus töös*) oma *-likus* lõpuga segada võiks. Meie ei saa järelikult sellele uuendusele — mis õieti uuendus selles mõttes, nagu mitmed teised, ei olegi, vaid vormivankuvuse korraldus — vastu seista. Loodame ainult, et *-likkus* ka rõhuraskused võidab, hääldamise vähehaaval isegi niisugustes sõnades nagu *pahatahtlikkus* oma järele vedades.

Nagu eelpool öeldud, näikse *-mattus* lõpu saatus *-likkusega* kõige lähemas ühenduses seisvat, nõnda et nii ühes kui teises võiksime uuendusnõudmise vastu võtta.

3. *Poisse, vange, püsse, laule, auke* jne. = *poissa, vangisid, laulusid, aukusid.*

i-tüveliste kahesilbiliste mitmuse osastav on seni kas *-sid* (*sängisid, püttisid, keppisid* jne.) või *-a* (*poissa, pilta* jne.) olnud, *u*-tüveliste oma aga pea erandita *-sid* (*lindusid, piipusid, laulusid* jne.). Lõunamurrete piirkonnas tarvitatakse neis tüvedes paiguti järjekindlalt *e*-partitive, ja viimasel ajal on seda lõppu ka kirjakeeles hää eduga katsutud tarvitusele võtta Ja ta pakub tõesti kasu, juba praktiliselt, ühtlustuse mõttes.

Mis *i*-tüvedesse puutub, siis on *e* juba varemgi mõnikord kirjakeelde püüdnud pugeda. Õige laialiseks näib ta viimasel ajal sellekohase õhutuse tagajärjel kas-

vavat. Mõned tahavad küll „peenendatud“ tüvedega *a* lõppu tarvitada *(ronta, kratta*, aga *lööke, kraave)*, kuid kas ei tehta asja selle läbi kunstlikuks ja tarbetumalt keeruliseks? Iseäranis *i*-tüvelistes võõrais sõnades näikse *e* ikka üleüldisemaks saavat: *telegramme, resolutsioone, romaane, ohvitsere* jne.

Kuid *u*-tüvelistegi kohta näikse *e*-partitiv poolehoidmist leidvat, ka kaasrõhulise silbi järel: *elanikke, piltlikke, kirjanikke* jne.; sedagi tuleb ühtluse seisukohast ainult soovitada. *e* saab keeletarvitaja instinktis ikka kindlamini selle kuju, et ta neis rühmades mitmuse partitivi funktsioni kandjaks on. Ka *a*-tüvedes, kus veel *e* ja *i* võistlevad *(kohte — kohti, poege — poegi, koere — koeri, kurje — kurji* jne.), võib *e* ülevõimu võtta ja ühtluse nõutajaks saada. Ei ole võimatu, et isegi *käsi* ja *süsi* võiksivad mitm. partit. *käsa* ja *süsa* asemel kord *käse, süse* kõlada[1]).

Ainsaks kahtluseks asjas on see, et meie sama *e*-lõppu mõnel juhtumisel ka mitmuse genetivis näeme: *silme* ‘silmade‘, *jalge* ‘jalgade‘. On ju kogu see *e*-lõpp, kus ta rahvakeeles esineb, nimelt genetivist teiste mit-

---

[1]) Ma ei oleks kuidagi selle väitega peri, et ainsuse nominat. ja mitm. partitivi kokkulangemine ükskõikne on ja et „need, kes *(see) käsi* ja *(neid) käsi* ütlevad, ise vaevalt teadlikud sest samasugususest on“ (vt. Joh. Aavik, Katsed ja näited III, lk. 10, 11). Et niisugustel kokkulangemistel keele elus võrdlemata suur mõju on, näitab nimelt see, et *käsi* ja *süsi* sõnade mitm. partitivides nii kaugelt analogiat on otsitud, nagu *poissa, pilta* vormidest, ja seda murretes, kus e-tüveliste partitiv muidu korrapärane on.

muse kaasuste kaudu partitiivini üle kantud. Ometi tuleb genetiivi *e* harva, peaaegu ainult rudimentaalselt, ette, nõnda et siin segaduse kartust vaevalt olemas on.

Lõpuks on veel tarvis tähendada, et seda mitm. partitiivi *e*:d kahesilbilistes *i*- ja *u*-tüvedes järjekindlalt ainult siis saame tarvitada, kui sõna esimene silp pikk on. On ta l ü h i k e n e, siis lepime vana *-sid* lõpuga: *helisid, käbisid, kõrisid, kälisid, tädisid, tuvisid, lülisid — kubusid, lõbusid, valusid, olusid* jne. Niisugusel korral (s. o. kui esimene silp lühike) on ka teisetüvelistes sama lõpp kõige harilikumalt tarvitusel: *alasid, padasid, sabasid, lihasid, mõlasid, võsasid, emasid, pühasid, kerasid, lubasid, mudasid, kodasid, orjasid* jne. (Ometi: *kalu, kanu, vanu, sigu, sõnu* j. t.). On küll soovitatud neiski ühtlane lõpp tarvitusele võtta: *alu, padu . . emi, pühi . . lube, mude . .* kuid, ilma et põhjalikumalt asja arutama hakkaksime, tähendame ainult, et selles küsimuses nagu ei oleks põhjust palju poolt ega vastu rääkida. Kuid et peaksime *rahasid, sadasid, ihasid, ilasid* asemel *rahu, sadu, ihu, ilu* ütlema hakkama, paistab võimatu olevat. Miski keelekorraldus ei tohi ometi vormide segiminekut meelega edendada.

4. *Töid, öid, vöid, suid, jäid* j n e. = *töösid, öösid, vöösid, suusid, jääsid.*

See küsimus on võrdlemisi väikese tähtsusega. Murretes tulevad küll mõlemad tüübid nähtavale, aga diftongikujuliste õigust kirjakeeleski kuidagi e i t a d a ei saa. Siiski

tuntakse vist õige sagedasti tarvet ka siin mitmuse partitivi selge *-sid* väljendaja järele (näit. *kuusid on juba sellest mööda läinud,* mitte '*kuid*'), ja ärgu ka seda keelatagu.

5. *Esitella, ähvardella, otsiskella* jne. = *esitleda,* (*esitelda*), *ähvardleda, otsiskleda.*

Esitelles, (*-tellakse, -teldi*), *ähvardelles, otsiskelles* jne = *esitledes,* (*-tletakse, -tleti*), *ähvardledes, otsiskledes.*

Esitelgu, ähvardelgu, otsiskelgu jne. = *esitlegu, ähvardlegu, otsisklegu.*

Esitelnud, ähvardelnud, otsiskelnud jne. = *esitlenud, ähvardlenud, otsisklenud.*

Väiksematki kahtlust selle kohta ei tohiks olla, et nimetatud verbitüübid kirjakeelele mitte kasulikud ei oleks. Niisuguseid frekventatiivverbe (korduva või natukehaaval sündiva tegevuse väljendajaid) on kirjakeeles halatsemisevääart vähe, ja neid peab otse hulgaviisi lõunamurdeist sisse veetama või uusi nende eeskuju järele loodama, näit. *kõigutella* 'sagedasti ja ikka kõigutada', *kumardella, joonistella, silitella, virutella, istuskella* 'sagedasti istuda', *paluskella, punuskella, õpiskella* ('studeerida', soome 'opiskella'), *tuubiskella, naeräskella, võtiskella, mõtiskella* jne. Ka soome keel kubiseb niisugustest verbidest.

Küsimus on ainult sellest, missugusel kujul neid kirjakeelde vastu võtta. Meil on juba paar - kolm vane-

mat teenäitajat: *esitleda* (vana soome laen), *imetleda, avatleda*, mis kahesilbiliste tüvede eeskujul on konjugeeritud: *esit-leda, -letakse, -leti, -legu, -lenud*, mõnikord aga *esitel-da, -dakse, -di, -lnud* — niisama vankuvalt, nagu näit. *keerleda* — *keerelda, keerlegu* — *keerelgu*. See vankuvus hakkab ometi *keerelda, keerelgu* tüübi kasuks kaduma (vrd. *võidelda, võidelgu*, mitte *võitleda, võitlegu*), nõnda et selle järele peaks juba ütlema ka *esitelda, esitelgu, esiteldi, esitelnud* jne.[1])

Võiks küll meelespidamist kergendada, kui käesoleva liigi eeskujuks *võidelda* tüüp võetaks, vahest isegi sisevokaali kadu korral (*võitlen* — *esitlen*, mitte *esitelen*). Aga peab meeles pidama, et *-el-* silp *võidelda* tüübis rõhutu, kõnes olevates aga r õ h u l i n e on; niisuguses seisukohas oleks aga täishääliku kadu juba iseenesest võõrastav, kuna vormid nagu **otsisklen*, **kumardlen* ka muidu raskepärastena tunduksivad, nõnda et meie *esitelen, otsiskelen, kumardelen, esitelema, kumardelevat* jne. vormide juurde peame jääma ja nii siis vokalilisest küljest kindlale otsusele oleme jõudnud. Konsonantide kohta aga maksab seadus, et r õ h u l i s e silbi järele painduv konsonant n õ r g a s astmes esineb, kui järgmine silp kinnine on olnud, näit. *muld: mullast*; niisama küll rõhutuma järele *isand: isandast*, aga *rand: rannast*. Järelikult ka: (*võidelda*, aga:) *esitella, otsiskella, kumardella*, (*võideldes*, aga:) *esitelles, otsiskelles, kumardelles*, (*vôideldakse*, aga:) *esitellakse, otsis-*

[1]) Vaevalt tahaks keegi soovitada *esiteleda*, nagu *tôrelen, tôreleda*.

kellakse, kumardellakse; muidugi *(võideldi* ja:) *esiteldi otsiskeldi, kumardeldi, (võidelge* ja) *esitelge* jne.

Meie ei ole siin ainult teoretiseerinud, vaid lõunamurretes ning soome keeles, kust niisuguseid verbe kirjakeelde ammutatakse, elutsevad nad tõesti ka tähendatud kujul, näit. *(pallelda,* aga:) *naaraskella* (soome 'naureskella'), *häbendella, joosendella* jne. Et nad ühtlasi keele grammatilisi nõudeid vastavad ja oma järjekindluse pärast ka meelespidamist kergendavad, on meil põhjust selles küsimuses keeleuuenduse voolule kaasa tunda, kes neid vorme ühtlasi ilu seisukohast soovitab (vt. Joh. Aavik, Katsed ja näited I, lk. 12).

6. *Hirnahtada, vingahtada, haugahtada, kiljahtada, kihahtada* jne. = *hirnatada, vingatada, haugatada, kiljatada, kihatada.*

Suure kulumise ja paljude häälikumuutuste tõttu on eesti keeles mitmed vormid kokku langenud, mis varemalt lahus hoiti. Nii näituseks on praeguste *-tada* verbide hulgas *(põletada, kasvatada* jne.) üks liik, kus praeguse *t* paigal algupäraselt *ht* esines. Nad olivad pääasjolikult momentan-verbid, äkilise, silmapilkse tegevuse väljendajad. Lõunamurretes on *ht* veel alal hoidunud: *vilaht* ('vilksatas'), *(pini) haugahtas* ('koer haugatab'), *mürähtäs* ('müratab') jne. Soome keeles (nagu ka karjala-aunuses ja vepsas) niisama, näit. *hirnahtaa, vingahtaa, haukahtaa* jne. Paiguti eesti murretes (näit. Alutaguses) on see *ht st*:ks arenenud: *vingastab, kiljastab, augastab* jne. (aga näit. *põletab).*

Kas ei võiks nimetatud *ht*:d, ja nimelt **m o m e n t a n**-tähenduses, viimaks ka kirjakeeles elule kutsuda, nagu soovitatud? (vt. J o h. A a v i k, Katsed ja näited I, lk. 15). Ta võiks koguni vana *t* kõrvale tõrjuda säält, kus see puhas momentanses tähenduses esineb, nagu üleval olevais näitusteski; uute sõnadega (nagu *liigahtab, kägu kukahtas)* keelde tulles ei oleks *ht*:l muidugi niisugust käopoja osa etendada. Võiksime ütelda näit. *kukk laulahtab* (nagu teisteski läänesoome keeltes ütleme), aga *õpetaja laulatab.* See oleks keele rikastamine tõsises mõttes, kuigi peame järele andma, et see rikastamiseviis kaunis vägivaldset karva kannab.

Edasi võiks *ht*-tuletise hää eduga — nagu see soomeski sünnib — eelmises rühmas esinevate frekventativ- („korduvate") verbidega ühendada: *hirnahtella* 'aeg-ajalt hirnahtada', *laulahtella, liigahtella* jne.

7. *Ütlin, kirjutin, põgenin, kõnelin, esitelin* j n e. = *ütlesin, kirjutasin, põgenesin, kõnelesin, esitelesin.*

Viimased *s*-minevikud, iseäranis mitmesilbiliste pluraalvormides: *kõnelesime, põgenesime*, *esitelesime*, *ähvardelesime*, tunduvad tõesti „lohistavalt pikad"; ega ime, et üleval toodud lõunaeestilisi minevikuvorme sellepärast ka haritud kõnekeeles võrdlemisi palju tarvitatakse. Nende järjekindel vastuvõtmine kirjakeelde on aga kaunis raske sellepärast, et singulari 3. isik ikkagi peaks, kui me mitte selgusele liig palju liiga ei tee, *ütles*, *kirjutas*, *põgenes* jne. kujul esinema.

Kõigest hoolimata ei ole vist kohane seda uuendusnõuet täitsa välja tõrjuda. Igatahes *s*-mineviku kõrval võiksivad mainitud vormid esineda, andes iseäranis ilukirjanikkudele ja luuletajaile laiemat liikumise vabadust. Omalt poolt ei tahaks ometi edaspidi üleval tähendatud liikidest kaugemale minemist soovitada (vrd. J o h. A a v i k, Katsed ja näited I., lk. 25., kus isegi *avaldui* pro *avaldus* soovitatakse).

8. *Kadund, karand, kirjutand* jne. = *kadunud, karanud, kirjutanud.*

Niisuguseid lühendatud partitsipe tarvitatakse, muidugi murrete mõjul, väga laialt haritud kõnekeeles, ja ei saa salata, et neis teatav mõnusamus peitub. Isegi kirjakeeles, iseäranis luulekeeles, näikse neid siin ja sääl esinevat. Otstarbekohasus nende all suurt ei kannata, olgugi, et täieline *-und* veel ikka edasi peaks teiseks aktiivilise kesksõna väljendajaks jääma vähemalt niisugusil juhtumistel kui *võtnud*, *andnud*, *kõnelnud*, *esitelnud* (vt. J o h. A a v i k, Katsed ja näited II, lk. 14).

Aga sarnane partitsipi kaksikkuju on igatahes asja nõrgaks küljeks. Murdeliselt tuleb ette ka *võttand*, *andand*, *kõnelend*, ega kahtlust ei ole, et nemadki teiste hulgas katsuksivad kirjakeelde pugeda, muidugi *saand*, *joond*, vahest koguni *olend*, *tulend* ühes nendega. Tuleks uus valvus ja lahutelemine keeleõpetuses ühes selle küsimusega. Kas võidetud ilu ja mõnusus oleks nii suur, et ta vaeva ära tasuks? *-nud* lõpu raskepärasuse üle

ei saa ju ka väga kaevata; näit. *ähvardelesime* tunduks igatahes raskemalt mõjuvat.

Kui ettepandud vormid oleksivad kirjakeeles juba vanadega võistlemas, siis oleks otsus kerge nende kasuks anda. Praegusel korral peaksime ikkagi kirjakeele maksva kirjutusviisi teiseks muutma. Sellepärast tuleks käesolevas küsimuses ootavale seisukohale asuda ja edaspidi igatahes ainult kaheldes poolt olla.

9. *Tulid, jooksid, kargasid, annaksid* jne. = *tulivad, jooksivad, kargasivad, annaksivad.*

Ei saa salata, et inidkativi ja konditsionali mineviku mitmuse 3. isiku vormidest esimene tüüp nagu sulavam ja kergem on. See on kodune põhjaeestlastele, kuna lõunamurrete alal *-vad (-va)* lõppu tarvitatakse. Et aga kirjakeele senine traditsion (meie ei räägi mitte kaugemast minevikust) selles asjas peaaegu nagu maha jäetud on, lühematele vormidele eesõigust andes, näitab, et isegi lõunamurrete tarvitajate poolt kangemat vastuvoolu ei ole olnud.

Aga sellest hoolimata on meil o t s t a r b e k o h a s u s e vaatekohast seda asjakäiku — olgugi nähtavasti asjata, tagant järele — kahetseda. Näit. soome keele kõige vanem kirjandusline traditsion oli samasugune — isegi Aleksis Kivi keeles tuleb ette *lauloit, sanoit* pro *lauloivat, sanoivat* —, põhjenedes tähtsate Lääne-Soome murrete pääle, aga see leiti ebaotstarbekohaseks ja *-vad* võeti hiljem vastuvaidlemata tarvitusele. Võib ka tähendada, et *-vad,*

ehk küll ainult preesensis häälikseaduslik, ka karjala-aunuses, vepsas ja vadjas niisama analogia sunnil indikatiivi ja konditsionali minevikku üle on läinud.

Tõsi küll, kui me juba teadlikud sellest oleme, et *-id* ka mitmuse 3. isiku väljendajaks on, tuleb lause mõttest enamasti kohe välja, millal see lõpp ainsuse 2. isikut tähendab. Aga peab siiski sagedasti keerlema ja sõnu valima, et segimineku eest hoida. Juhtub näit. järgmine lause silmade alla: *„Käristasid neid raskeid ronte kaaluda, tapsid enda viimaks päris ära!“ hirmus Epp*, jne. (Mart Karus, Sookaelad, lk. 131). Et kirjanik imperf. *-vad* lõppu ei tarvita, on ainult mõtlemise järele selge, et seekord jutt ainsuse isikust on. Mitte asjata ei ole mõnes murdes selgust taga ajades koguni nii kaugele analogia kasustamises mindud, et üteldakse: *tema on tulnud*, aga *nemad on tulnuvad.*

Kuid nagu öeldud, on viimaste aastate kirjanduslik harjumus juba lühemate vormide poole kaldunud, ja vastuseismisest ei oleks, kirjakeele vormikindluse seisukohast, arvatavasti enam kasu. Sellest hoolimata ei ole vist loota, et *-vad*, oma hää selguslise külje kord näidanud, vähemalt teaduslikust kirjandusest, kus keeleltki äärmist täpipäälsust nõutakse, väga ruttu ära kaoks.

10. *Esimesse, kevadisse, kirjandusse, valgusse* jne. = *esimesesse, kevadisesse, kirjandusesse, valgusesse.*

Kui siingi ainult tänase päeva ettepanek oleks, siis annaksime häämeelega nõu: mitte segadust sünnitada. Aga segadus on juba vallali, ja selle selgnev ots näib

nende lühemate vormide poole kalduvat — niivõrd üleüldiseks on nad isegi keeleliselt konservatiivses ajakirjanduses läinud. Sellepärast tunduks nagu ülekohus olevat vastuvoolule enam tuge anda, mis vahest segadusest lahtipääsmist viivitaks.

On vist millegi tänuväärilise „kodukoha armastusega“ sugulane see võim, mis kõnesoleva lühenduse kirjakeelde on kiskunud. Arvan nimelt, et esimesed tarvitajad need kujud kodumurdest on leidnud, ehk küll küsitav on, kas neid kuskil ses ulatuses tarvitatakse, kui praegune ettepanek nõuab. Kooligrammatika seisukohalt (käändelõpp liitub tüve külge) võib neid küll mingisugusteks komistusvormideks (haplologilisteks) pidada, kuna keeleajalooliselt esimesse tüüpi (varem *esimesehen) vist kogu praeguse *-sse* lõpu emaks tuleb vaadata. Kuid olgu mis on, illatiivi funktsioni nad ikkagi laitmatult väljendavad. Ja lühemad ja kergemad on ka. See olgu lohutuseks neile, kes hää vana kadumist kahjatsevad.

11. *Uusim, targim, kõrgeim, rikkaim, ilusaim* jne. = *kõige uuem, kõige targem, kõige kõrgem, kõige rikkam, kõige ilusam.*

Tähendab: eesti keele jaoks peaks loodama iseseisev superlatiiv, ülivõrre, nagu ta soome keeleski olemas on (näit. *uudempi, tarkempi, korkeampi, rikkaampi, iloisampi — uusin, tarkin, korkein, rikkain, iloisin*). See on juba nõue, mida õigusega võib fantastiliseks nimetada. Ja jääkski fantastiliseks niivõrd, et meie ei tar-

vitseks asjast tõsises mõttes kõneldagi, kui „keeleuuenduse liikumist“ olemas ei oleks. See teeb aga mõndagi võimatumat võimalikuks, ja meie kohus on tema viljast kasustada, mis kasustamise vääriline paistab olevat.

Keegi ei saa salata, et kõne all olev uuendus mitte otstarbekohane ei oleks. Praeguse superlativilise väljendusviisi (*kõige suurem* jne.) kohmakuse üle on ka õnnis Dr. Hermann kaevanud, temagi juba vana superlativi elustamist soome eeskujul mõeldes.[1]) Grammatilises suhtes ei oleks asi ka kuigi keeruline. Sääl on ju sellesama *i*:ga tegemist, mis näit. mitmuses tüve külge on liitunud, ja nimelt võiks mitmuse osastav superlativi sünnitusel enamail juhtumistel eeskujuks olla, näit. *(rikkaid:) rikkaim, (tugevaid:) tugevaim, (õnnetuid, õnnetumaid:) õnnetuim* või *õnnetumaim, kasulikuim, rikkalikuim, (haigeid:) haigeim, (tooreid:) tooreim, (vaikseid:) vaikseim, (punaseid:) punaseim, (suuri:) suurim, (pikki:) pikim, (kurji:) kurjim.* Viimaste analogia järele ka need *a*-tüved, kus mitm. osastavas *u*: *(arg:) arim, (laisk:) laisim.* *u*-tüved võiksivad sedasama analogiat tarvitada: *(paks:) paksim, (valju-:) valjim.* Jäävad järele ainult *i*-tüved, kus peaksime (jaolt ka siin mitm. osastavat silmas pidades, nagu see allpool järgnevate seletuste järele kujuneks) *ei*:d tarvitama, näit. *(modern: moderne:) moderneim, (sant:) sandeim.*

---

[1]) Vanasti näikse nimelt ka eesti keeles superlativ olevat tarvitusel olnud; sellest annavad tunnistust niisugused adjektivid nagu *äärmine* (soome *äärimäinen*), *keskmine* (soome *keskimäinen*) j. t.

K o m p a r a t i v i pääle toetades kujuneks superlativi moodustamisreegel õige lihtsalt: kahesilbilistes *a-*, *ä-*, *e-*, *u*-tüvedes astuks komparativi *e* asemele superlativis *i*, *i*-tüvelistes (ka mitmesilbilistes) aga *i* asemele *ei*, kuna kõigis teistes adjektivide liikides superlativi *i* komparativi tüvetäishäälikuga diftongiks (*ai*, *ei*, *ui*) kokku suluks. Natuke keerulisemal kujul on asi küll ette pandud (vt. J o h. A a v i k, Katsed ja näited I, lk. 29 — 31), kuid siin oleks vist vastutulemist oodata. Kui suurema lihtsusega diftongide rohkus ühineb — neist on ju tõesti eesti keeles puudus —, ei peaks ka ilu seisukohast vasturääkimist olema.

Kordan veel, et seesuguse uuendusnõudega esinemine ja selle toetamine võiks naljana tunduda, kui meil kord liikumist olemas ei oleks, mis keelt katsub parandamise mõttes käärima panna. Selle energiat oleks kahju kasustamata jätta, ja käesolevas uuenduses näikse ta vähemalt kasulise asja läbiajamiseks töötavat, olgu töö tagajärjed missugused tahes.

12. *Võimatu*, *surematu*, *harjumatu*, *paratamatu* j n e. = *võimata*, *suremata*, *harjumata*, *paratamata*.

Et see uuendusnõue — mis vahest ainult vormikorralduse nime peaks kandma — natuke ebamääraseks on jäänud ja sagedasti keeletarvituse loomulikku vabadustki kärbib, siis katsume mõlemate lõppude iseloomu veidi valgustada.

Viimaseis näitustes on meil tegu ilmaütleva (abes-

sivi) käändelõpuga *(-ta)*, mis substantividele kui ka verbidele otsa liidetakse, näit. *(ilma) ääreta, õnneta, põhjata, meeleta* jne.; *võimata midagi teha, pidi ta ära tulema; tööle harjumata vedeles ta kogu lapsepõlve; ta on ikka suremata* = ei ole surnud); *töö on alles lõpetamata; asi peab paratamata nii olema.* Eesti keelele iseloomulik on, et ilmaütlevat saab substantivi määruseks (atribuudiks) tarvitada, näit. *(ilma) põhjata anum, varreta kirves, rõhuta silp;* või võtame näituse rahvaluulest:

„Oh sa saks s a b a t a k o e r a,
ilma h ä n n a t a i s a n d a."

Atribuut on niisugusel korral isegi muutumatu: *varreta kirvega, rõhuta silbis, sabata koerale* jne. Niisama nagu *varrega kirvest, rõhuga silbis, sabaga koerale.*

Teiselt poolt on aga olemas p u h a s a d j e k t i v i l i n e tuletuslõpp *-tu*, mis näit. soome keeles veel *-ton* (varem *-toin)* kujul esineb. Tähendus on ka temal abessiviline, eitav (sellest nimetus „karitiv-adjektivid"), näit. *õnnetu inimene, ääretu meri, põhjatu ilus, meeletu katse, rahutu olek, tarbetu muutus; inimene on õnnetu, meri on ääretu* jne. See tähendab enam k e s t v a t omadust, kuna ilmaütleva lõpp *(-ta)* vastavail kordadel midagi juhuslikumat võib väljendada. *-tu* võib mõnikord koguni substantivilise ilme anda, näit. *keeletu* (s. *'mykkä'*, saks. *'stumm'*, v. *'немой')*, *tundmatu* ('ein Unbekannter', vrd. *tundmata* 'ohne zu kennen'), *jalutu* (= ilma jalgadeta) jne.

-tu-lõpuliste sõnade piiri tuleb tublisti, ilmaütleva käände kulul, täiendada, kus aga eitav-adjektiviline tähendus peitub; see on soovitav nii vormilisest kui mõttelisest küljest. Kuid selles asjas võib kergesti liig formalselt talitada. Meie ei saa hukka mõista ütelusi, nagu *varreta kirves*, *varreta kirvega*, *rõhuta silp*, *rõhuta silbis*, *sabata koer*, olgugi, et sääl *varretu*, *rõhutu*, *sabatu* adjektivilist tähendust rõhutades paremini oma kohal võiksivad olla (näit. *rõhutu silp*, *silp jäi rõhutumaks)*; *-ta*-lõpulisi adverbe ei ole muidugi tarvis maha jätta: *asjata (= asjatumalt*), *paratamata* jne. Verbidest tuletatud *-tu* adjektiv näikse veel enam käändelise *(-ta)* tarvitusega vankuvat: *lôpmatu — lôpmata*, *kuulmatu — kuulmata*, *laitmatu — laitmata*, *laulatamatu — laulatamata*, *harimatu — harimata* jne. Säälgi tahaksime *-ta* lõppu niipalju kui võimalik ainult verbalse tähenduse piiridesse kitsendada (näit. *laps on alles tööle harjumata*, aga *see tüvi on paindumatu*; soovitav muidugi: *häbematu inimene*, *surematu hing*, *paratamatu sündmus*, *kuulmatu julgus*, *harimatu rahvas*, *sa häbematu* jne.).

Et *-ta* juba oma ette käändelõpp on, siis ei ole niisugune ütelus kui *ta jäi harimataks* (pro *harimatumaks)*, *seisukorda peeti lootusetaks* (pro *lootusetumaks)* mitte soovitatav. Selle vastu on *-tu* muutuv, nagu adjektivi lõpp kunagi. Järgmises vaatame aga seda vankuvust, mis muutmise juures nähtavale tuleb.

13. *Õnnetuma, õnnetumale, võimatumad, surematumale, harjumatumate* jne. = *õnnetu, õnnetule, võimatud, surematule, harjumatute.*

Isegi uuendusvoolu tegelased, nagu näha, kahtlevad, kas lühemad või pikemad ülemalmainituist adjektiivvormidest tarvitusele võtta (vt. J o h. A a v i k, Katsed ja näited III, lk. 29). Muidugi oleksivad *-ma*-vormid grammatiliselt järjekindlamad (vrd. ka soome *onnettoman, voimattomat, kuolemattomalle* jne.), et aga kõnekeel seda järjekindlust kuigi palju ei toeta ning et see sõnapikendaja *-ma*-silp ka selguse mõttes — pääle ains. genetivi — hädasti tarvilik ei ole, siis on arusaadav, et sellest ilma katsutakse jääda (vrd. näit. *laulatumatumale paarile* ja *laulatumatule paarile*). Kogu küsimuse jätaksime häämeelega tuleviku otsustada, kuid ains. g e n e t i v peaks igatahes *õnnetuma, võimatuma, surematuma* jne. kujuline olema. Sellest nõudmisest ei ole taganemist, sest ei saa ju nominativ genetivi sarnane olla, kui kord vahetegemise võimalus olemas on. Ja et *-ma-* selle käände läbi juba omasemaks saab, siis on vahest loota, et ta vähehaaval terves paradigmas enese maksvusele võitleb.

Selle võrra on *õnnetuma, õnnetumale* jne. igatahes praegugi tarvitusel, et k o m p a r a t i v juba praktilistel põhjustel *õnnetumama, õnnetumamale, võimatumamast, rahutumamad, tarbetumamate* jne. kõlama peaks. See vastab ka grammatilisi nõudeid (vrd. ka soome *onnettomamman, voimattomammasta* jne.), mida „kõla“ ei saa takistama tulla — nagu seda seekord õnneks ei ole katsutud takistajaks tuuagi.

B. Kahtlemata vastuvõetavad.

14\. *Rikkaile, kõrgeis, nüüdseist, vanul päivil* jne. = *rikastele, kõrgetes, nüüdsetest, vanadel päevadel.*

Mitmuse tunnus *i* on Põhja-Eesti murdeis enamasti ainult mitmuse osastavasse piiratud, kuna teised käänded genetivi põhjalt (*t-, d-*ga) on moodustatud. Vanem sünnitusviis elutseb küll veel siin ja sääl — õige elujõuliselt Lõuna-Eesti rahvakeeles —, kirjakeeles selle vastu hakkas ta väga haruldaseks jääma, peaaegu ainult n. n. kivinenud ütelustes esinema, näit. *jalul, jalule, jalust ära, taevas on pilvis, kõlab kõrvus, käib kannul, kari läheb pitkile päevile* jne.

Üleüldse peab küll sellega rahul olema, et keele vormid ühe kindla kuju omandavad, kuid käesoleval korral on lugu natuke teisiti. Siin võetakse rahva värskemast kõnekeelest uus, õige kergesti meeles peetav süstem sisse, mis — seda peame iseäranis rõhutama — endist välja ei tõrju, vaid selle kõrvale asub, keele kõlavusele oma vahelduvuse tõttu värskust ja mõnu andes. Eesti keeles on sõna järgsilpides ülekaal konsonantolluse käes, ja *i*-mitmuse läbi saab see kõlaline puudus tuntavalt kõrvaldatud, keele kõlinemuse poolest võttes. Aga kõigepäält on see stiili küsimus, see pakub kirja- ja kõnemeestele avaramaid vormiliste vaheldusonside võimalusi, ja ongi näha, et isegi ajalehtede kuiv-asjalik stiil on seda värskendusallikat õige ohtralt hakanud tarvitama.

Kuid ka nende lühemate mitmusevormide otsimises näikse ukutus olevat liialduste teele sattuda. Ei ole siin niisuguse revolutsionärse uuendusega tegu, et senised vormid tuleksivad keelest koguni välja kangutada — see oleks juba kahjulik ja ka võimatu ülesanne. Ja näit. *jalus* vormil on ometi oma kindel adverbtähendus, ja sellepärast pidagu *jalgades* oma koht. Ei tea ka, mispärast peaksivad *ajul* või *aegil, vagus* j. t. oma kindla tähendusega sõnakujud *aegadel, vagades* asemele astuma. Aga need on tühised üksikasjad. Praktiline instinkt ja arenenud maitse aitab küll valestimõistetavate või võõritikõlavate sõnakujude eest hoida.

15. *Tülli, unne lumme, majja* jne. = *tülisse, unesse,* [illegible] *lumesse, majasse.*

Seni on ainult *k, t, p* sisseütlevas, lühikese silbi järel, geminatakujul esinenud *(kokku, patta, tuppa).* Viimasel ajal on aga hakatud ka teistele kaashäälikuile sedasama õigust nõudma, nagu see lõunamurdeis tõepoolest seaduslikuks kombeks on, seda ühtlasi ilu ja vahelduvuse seisukohast põhjendades

Selle nõudmise tunnustaksime häämeelega õigustatuks, liiatigi, et niisugused vormid rohkesti poolehoidmist leiavad. Peab muidugi jääma vabadus, millal selgus või muud asjaolud nõuavad, ka vana *-sse* lõppu tarvitada. Vahest argub ka niisuguseid vahesid nagu *külla* 'võõrsile' — *külasse* illat. sg. *küla*'st.

Maja, raja, aju jne. gemineeritakse teistega para-

lelselt: *majja, rajja, ajju* jne., mitte aga *maija, raija, aiju,* mis nominatiivisid **mai, *rai, *ai* eeldaksivad (vrd. *lai, vai* j. t.).

16. *Avalduda, vahetuda, organiseeruda* jne. = *ennast avaldada, vahetada, organiseerida* või *avaldatud, vahetatud, organiseeritud saada.*

Möödaminnes puudutasime eelpool (lk. 43) *-ella* ja *-skella* tuletusliidete soovitavust ja suurt kasu. Seda enam peab ülevalnimetatud tuletusliidet soovitama, mis tuntava puuduse eesti keelest kõrvaldab. Süvenemata küsimuse üksikkohtadesse tähendame ainult, et siin on meil käes rikastamise abinõu, mille vastu ka n. n. vanameelseil põhjusmõttelikult midagi ei tohiks olla.

17. *Rütm, tüüp, kapitalism, demokratism* jne. = *rütmus, tüüpus, kapitalismus, demokratismus.*

Kui küsimus alles praegu üles võetaks, siis võiks kõrvaltvaataja kahelda, kas maksab hakata vana harjunud *-us* lõppu boikoteerima. Asi on aga niikaugele arenenud, et lühemad kujud nii kõnes kui kirjutuses hakkavad läbi tungima, ja juba see asjaolu sunnib meid kahtlemata — sest et niisugusel korral kaksikvormid keeles sugugi soovitavad ei ole — uuenduse poolt kõnelema. *-us* ongi ainult saksa keele pärandus, millest kerge näikse olevat loobuda, võttes eeskujuks teiste kultuurkeelte — muu seas ka soome keele — vastavad sõnad.

Ainus tõsisem põhjendus, mis uuenduse vastu on toodud, on lühemate vormide fonetiline, väljaütlemise

raskemus: *rütmus, demokratismus* vastavat keele iseloomule paremini kui *rütm, demokratism.* Sääl on küll ivake tõtt (nimelt sellepärast on näit. *atr, sôpr, lôtv* vormide asemele *ader, sôber, lôdev* kujunenud), kuid nimetav on ainult üks kääne mitmete hulgas, ja neis järgneb konsonandile *i;* ja peame meie ju läbi ajama ka niisuguse fonetilise paratamattusega nagu *latv, kasv, osm.* Päälegi on nähtud — mindagu kas või Asutavasse Kogusse tähelepanekuid tegema —, et mainitud uuendatud vormid kõneorganidele raskusi ei sünnita, vaid õige ruttu kodusteks saavad.

Juhime tähelepanekut ka selle pääle, et *-mus* oma päriskohal komparatiividest tuletatud abstrakt-substantiivides esineb, nagu *paremus* 'parem olek' [1]), *raskemus* 'raskem olek', *ilusamus* 'ilusam olek' jne. Nõnda ju soomeski: *parempi: paremmuus, suuremmuus, iloisammuus, etevämmyys* jne. Niisugust tuletist ei ole küll eestis näha olnud, kuid seda tuleb ju loova keeletegevuse loomulikuks nõudmiseks tunnistada (*suur : suurus = suurem : suuremus, kerge : kergus = kergem : kergemus);* ja et sarnased vormid kindlamas keelepruugis ka väga tarvilikud on, harjutakse neid ka tarvitama — nagu see soomeski kirjanduslise harjumise tagajärjel on sündinud. Ei saa me ju niisugustele abstraktmõisteile väljendusi igakord otsekohe rahvakeelest otsida.

---

[1]) Mitte tähenduses 'parem pool', kus meile on loodud hästi õnnestanud sõna *paremik (pahemik).*

18. *Pabereid, pudeleid, soldateid, meistreid, ministreid,* jne. = *paberid, pudelid, soldatid, meistrid, ministrid.*

Mainitud liigi *i*-tüvedest on ainsa hääkskiidetud keeletarvituse järele mitm. osastav mitm. nimetava sarnane: *kõik paberid — neid paberid, kõik ministrid — neid ministrid* jne. Et niisuguste sõnade arv kuigi väikene ei ole, tuleb ikka ja ikka kokkulangemist nende kahe käände vahel ette — kokkulangemist ja segadust, mis kuidagi moodi ei tohiks jatkuda. Siin on päälegi tähtsa lauseosa objektiga väga sagedasti tegu, näit. *ta võttis paberid* (kas kõik või osa?) *oma hoiu alla*; *ta kihutas soldatid mässule* (kas läks korda kõik soldatid kihutada või ühe jao?; kas ainult katsus kihutada?); *koolmeistrid ei saa ametist lahti lasta* (kas objekt või subjekt?). Niis ma kahemõtteline: *Saksa väeosa ei usalda Balti parunid,* jne. Niisugune kokkulangemine on vist selleks tõhusasti kaasa mõjunud, et „objekti kõrv" on eestlastel rikkesse läinud. Või võtame näit. subjekti sama segadusega, näit. *Venemaal on preestrid veel alles* (taheteakse üteida: osa preestritest on lahti laskmata); või predikaadi täitesõna, näit. *meil on soldatid* (tähendab: mõned soldatid). Poodide aknaid kaunistavad sagedasti sildikesed: *Kartulid on* või *Kartulid on saada.* Kas siis on väga imeks panna, kui mõnikord näeme koguni: *Õunad on saada* või *Pirnid on*[1]). Keel ise aitab kadak keele kalduvusi

[1]) On, nagu oleks see piinlik kokkulangemine *kartul* sõna mitmuse nimetava ja osastava vahel sünnitanudki tuttava murdelise

kasvatada, keelevigu sünnitada. Sarnaste abitumate vormide eeskuju järele võib isegi tekkida: *kas teil on lapsed?* pro *lapsi.*

On katsutud hädast lahti saada, välja arvatud kõiksuguste keerdteede tarvitamine, ka *-si* lõpuga, mis omastavale otsa on liidetud: *paberisi, pudelisi* jne., aga ime küll, niisugused vormid on grammatikute poolt „keelevigadeks“ tembeldatud, sest et need kergesti nimetavaid **paberine, *pudeline* jne. eeldaksivad. (Vrd. ometi *raha — rahasid, haigus — haigusi* jne.).

Siin peame „keeleuuenduse“ nõu kuulda võtma ja mitmuse partitiivile *pabereid, pudeleid* jne. kuju andma (mis muidugi „*i*-mitmuste“ eeskujul ka laiemale ulatavad: *pabereist, soldateile, ilma ministreita* jne.)[1] Oleme korraga, päälegi kerge ja meelesseisva sünnitusega, kibedast puudusest päästetud, ja diftongivaene eesti keel ühtlasi uue diftongide salgaga ilustatud.

Tahetakse aga teada, kust niisugused vormid on pärit. Õigust mööda ei peaks sel küsimusel mingisugust otsustavat mõju siin olema — tarvis ainult vaadata, kas vormid iseeneses sündsad või mitte. Aga et see küsimus ühtlasi tähtsa põhjusmõtte valgustamise pääle on sihitud, ei saa seletusega viivitada, liiatigi, et seletus seekord tõesti iseloomuliku põhjusmõtte valgustuseks on.

---

kartulaid osastava ja seda aidanud isegi kirjakeelde mõnikord ilmuda *(jumal : jumalaid = kartul : kartulaid).*

[1]) Asi ei ole veel kirjanduses arutuse alla tulnud, aga selles on mitmel puhul väiksemas ringkonnas juttu olnud.

Ütleme esiteks, et vormid kuskilt on „kuuldud". Mõned on, *kergeid, riideid* jne. eeskujuks pidades, hakanud ka *pudeleid, meistreid* jne. kõnelema, instinktivselt, nagu analogiamoodustused sünnivad, või vahest aimates, et sel kombel saab ära hoitud segiminek nominatiividega. Või on nad kuskilt rahvamurdest pärit — kes neid murdeidki otsast otsani tunneb.

Ei, nad on lihtsalt soome keelest laenatud. Sääl oleks niisamuti *i*-tüvede ainsus ja mitmus sagedasti kokku langenud (idamurretes praegugi, näit. *pappia* 'õpetajat, õpetajaid', *paperiksi* 'paberiks, paberiteks' jne.), kuid et sellest mööda saada, on kirjakeele pruuk leidnud toetuse mõnest murdest, kus, vahest *korkeina* analogia järele, on hakatud ka *pappeina, papereiksi, puteleissa, mestareita* jne. rääkima, pro *pappina, páperiksi, putelissa, mestaria,* mis ju ühtlasi ainsuse vormid oleksivad Mõni soomlane aga kahtleb lausa — sest tema teada ju „rahvas nõnda ei räägi" —, et vormidele on kirjakeeles meelega, lihtsalt selguse pärast, mainitud kuju antud, ja nõnda tema arust ka peab olema. — Hää küll, aga eestis on igatahes sama häda käes, ja soome vormid on ennast valmilt modellideks pakkunud.

Ei ole kuuldud ega laenatud, vaid puha kunstlikult sünnitatud' — kõlaks kolmas seletus. Et mitmuse partitiivi funktsioni väljendajat siin hädasti tarvis läks ja *-si* lõpp ei meeldinud, siis tehti *kergeid, riideid* eeskujul ka *pabereid* jne.

Kõik need seletused, mis õiged ja valed võivad olla — kuidas asja aga võtame —, peaksivad meid rahul-

damama. Kirjakeele korraldamise ja üteldagu koguni uuendamise mõttes on meil õigus esiteks kellegi keeletarvit ja instinktiivselt sünnitatud vorme, kui nad otstarbekohased on, vastu võtta. Seda parem, kui nad millegi rahvamurde või murdekese pääle põhjenevad, ehk see asi küll tähtis on ainult sedavõrd, et uuendus vahest ka mõnele teisele keeletarvitajale kodusem ja kergemini vastuvõetav tunduks; muidu on — nagu õieti toonitatud — ju igal murdesünnituselgi oma algataja, miks ei tohiks siis kirjakeele sünnitusel eraalgatajat olla. Teiseks, soome keel, niisama nagu teisedki lähestest sugukeeltest, on teaduslikult vaadates ainult eesti murre, ja kui tarvis laenata, laenatagu niisama puhta südamega neist hallikatest kui näit. Võru või Setu murdest. — Ja kolmandaks: kui käesolevad vormid ka kunstlikud väljamõeldused oleksivad, siis on nad hukkamõistetavad ainult sel korral, kui nende otstarbekohasuse vastu kaaluvaid põhjusi tuuakse; peetagu meeles see, mida praegu kirjakeeleliste sünnituste eraalgatajaist kõnelesime. Et vormid ka väljamõelduina õnnestanud on, seda peaks siin see asjaolu ainult kinnitama, et soomes peaaegu ühesuguseis tingimustes ühesugune sünnitus on elule tõusnud — kas kunstlikult või mõne murde varadest, see on kõrvaline küsimus.

See asja põhjusmõttelisest küljest. Kas kõnes olevad vormid keeletarvitajate poolt lõpulikult vastu võetakse või mitte, see on ise asi. Siin on ainult ettepanek, mille teostamist omalt poolt muudkui soovitaksime.

19. Uuendusnõuded süntaksi (lauseõpetuse) alal.

a) Sõnadekord.

Üks esimestest tähelepanekuist, mida võõras eesti keelt lugedes on sunnitud tegema, on selle kaunis orjalik saksapärane lausejärjestus, sõnadekord; näit. *poiss, kes selle teinud oli; mees, keda surnuks arvati; nagu igaüks aru saada võib, ei . .; teame, et arvustajad seda maha teha suudavad; siis, kui ta lahkuma oli sunnitud; ta oli minu kohta arvamist avaldanud, et . .; mida me mõtlesime teha võivat,* jne. Ja see asi on üsna loomulik, sest et kirjakeele teroitajad on viimaste aegadeni sakslased või paremal juhtumusel saksa keeli mõtlejad eestlased olnud.

Rahvakeele süntaksi ei ole Eestis pea sugugi veel uuritud, aga kuigi tema kirja- ja kirikukeelest muidugi üht ja teist vastu on vaidud, näikse ometi sõnadekord sääl vabam, eestipärasem olevat. Kui siis sõnadekorra kohta parandusi hakatakse nõudma ja tegelikult toime panema, nagu seda väga üleüldiselt juba märgata võib, ei saa seda püüdu muudkui rõõmuga teroitada. Muidugi satutakse õige kergesti ka liialduste paeltesse, „visatakse veega lapski välja“, aga sihti ei maksa sellepärast hukka mõista. Selle uuendusega näib koguni nagu miski uus, rahvuskulturilisem stiil olevat elule ärganud. On küll võimalik, et kergesti [illegible] subjektivne moment — satub ju uus sõnadekord suuremalt jaolt soome omaga kokku — asja hindajat ei lase siin küllalt erapooletu olla,

aga igatahes niisugusel korral, kus ta üsna ebaloomulik ei tundu või arusaamist ei raskenda, võiks vabamat sõnadekorda igaühele soovitada.

b) *Objekti tarvitamine.*

Üleval tähendasime juba möödaminnes, et eesti keeles „objekti vead" üleüldised on. Seda on asjatu ainult võõra mõju arvele panna. Nägime juba, et keele enese vormide vallas — ja mitte ainult mitmuses, vaid küllalt ka ainsuses — eeltingimused objekti käänete segiminekuks leiduvad. On ju näit. kõikide n. n. paindumata kahesilbiliste tüvede kõik objekti kaasused, nominativ, genetiv ja partitiv, täitsa ühesugused (*ma sõin k a l a, söö k a l a*) ja pakuvad niimoodi tänuliku vahelüli segiminekuks ka teistes rühmades. Sellest tuleb ka kõiksuguste „tarbetumate verbitäienduste" tekkimine (mitte ainult võõrast mõjust, vrd. J o h. A a v i k, Mis on keeleuuendus?, lk. 26), näit. *ma sõin kala ä r a, tegin maja v a l m i s* jne.

Silmas pidades seda, et näit. soome keeles, mis grammatiliselt juba kaunis korraldatud on ja kus haritlaste praegune põlv emakeelse koolikasvatuse on saanud, objekti vead kõnes ja kirjutuses veel igapäevased nähtused on, võime juba à p r i o r i kahelda, et asi eestiski selle poolest korras ei ole. Kõige lihtsamad objekti reeglid on kergesti ja vastuvaidlemata ülesseatavad, kuid põhjalikumalt võttes on asi sedavõrd komplitseeritud, et ta palju uurimist — ja nimelt r a h v a k e e l e uurimist — nõuab. Meie ei saa sellega leppida, et paljalt soome keel siin

eeskujuks võetakse. Õnneks ongi, kui me ei eksi, koguni kaks spetsialuurimust teoksil eesti objekti üle. Neist on loota praktilist kasu selle keerulise küsimuse korraldamiseks.

c) *„Lapse magades ema kėtras".*

See konstruktsion, mida veel soome keel suure mõnuga harib (*„lapsen maatessa äiti kehräsi"*), elab eestis ainult mõnes kivinenud üteluses, näit. *minu kuuldes ta ütles seda* või *ma tegin seda tema nähes.* Ta on aga niivõrd praktiline oma lühema ja selgema avaldusviisi poolest, et oleks tõesti tarvilik teda ellu äratada. Ja ongi näha, et asjast hakatakse agaralt kinni. Loodetavasti ei jää see konstruktsion ainult „uuendusmeeleliste" kirjanikkude eratarvituseks. — Ka teisi lauselühendusi on ette pandud (näit. *„see tehtud, läksin minema"* = pärast seda, kui selle olin teinud), mida häämeelega võib soovitada (vt. Joh. Aavik, Lühendatud laused, Keeleline Kuukiri 3—4).

d) *Kihutustöö, haridusminister, arenemiskäik* jne. = *kihutusetöö, hariduseminister, arenemisekäik.*

Kokkupandud sõnades on „nominativsed liitumised", s. o. määrussõna tarvitamine omastava asemel nimetavas, õige rohkesti keeletarvitajate poolehoidu leidnud. Peab ütlema, et süntaktiliselt vaadates siin kaunis vägivaldselt talitatakse. Eesti keel ei ole ometi mitte soome keel, kus määrussõna kääne loomukohaselt nominativ on,

ega uuendajate liialdatud tendents siinkohal sugugi „tagasiminekut esialgsema rahvakeele pruugi juure“ tähenda (vt. Joh. Aavik, Mis on keeleuuendus, lk. 28). Näit. *naaberrahvas* oleks süntaktiliselt õigustatud, kui keegi ütleks näit. *naabertalu* või *naabermõisa*, niisama *rahvuskultur*, kui võidaks ka *rahvasteadus* ütelda. Ei tea ka, miks peaks olema *tõsiasi* pro *tõeasi*, *merimees* pro *meremees* jne. Viimasest silbist saame küll lahti üteldes *aurlaev*, *elektertramvai*, *piirrahvas*, *lippkiri*, *äärmärkus* jne., aga kuivõrra need vormid „õiged“ on, see on ise küsimus. Kas mitte ainult sellepärast, et soomlane ütleb: *naapurikansa*, *kansalliskultturi*, *tosiasia*, *höyrylaiva*, *sähköraitiotie*, *reunamuistutus*? Seegi on igatahes põhjus, millega maksab rehkendada, vähemalt et sünnitus ka süntaktilises kindlamuses ja lühemuses võidab. Päälegi on kokkupandud sõnad suurelt jaolt niisugused, mis harilikult kulturilisemaid mõisteid väljendavad ja rahvakeeles mitte üsna igapäevased ei ole.

Oma lühemuse ja vist ikka otstarbekohasuse tõttu näikse määrussõna nimetava (või tüve) tarvitus igatahes *-se-* lõpulistes sõnades (ülemalolevais näitustes) üleüldist hääkskiitmist leidvat ja sellepärast ei maksa vähemalt nende vastu isegi grammatiliste põhjendustega vaielda.

III. Sônasünnitused. Soome laenud.

Selles tähtsas küsimuses, mis juba oma ette uurimuse nõuaks, tahan ainult möödaminnes juhtivaid põhjusmõtteid üles tähendada.

Kaunis laialine on niisugune arvamine, nagu sünniks kirjakeelgi nagu iseenesest, „rahva vaimu tootena". Meile on ta küll nagu valmis saadus, meie sagedasti ei aimagi, kui palju teadlikku sepitsemist ja rikastamist iga kulturkeele kallal on tehtud. See maksab täie õigusega ka juba eesti keele kohta, kus isegi vanemate uussõnade arv — ühes soome laenudega — on 700 : ks rehkendatud, kuna uuemaid uussõnu saab 400 ümber (vt. Eesti Kirjandus 1916, lk. 187). Võtame niisuguse sõna nagu *isik*. Peaaegu nagu ei aimakski, et seda rahvakeeles kunagi ei ole olnud, vaid et see kunstlikult on loodud.

Mainitud sõna tundub nagu arusaadav, sest et ta *ise* sõnaga ühendub. Aga kas peab loodav sõna tingimata keele sõnatüvede pääle toetama, et vastuvõetavaks saaks? Kas on näit. halekuulsa *jaunis* ('edel', soome 'jalo') sõnakatse juures õigete põhjusmõtete järele talitatud, või kas *veendumus* ('Überzeugung', soome 'vakaumus'), mis õieti ainult „tuulest" on võetud, mitte millegi eesti või teiste keelte sõnade pääle mõeldes, kas ta on lubatud kombel ilmale toodud, et tõsises mõttes isegi läbivaatamise vääriline oleks? Sellega olemegi ühe tähtsama põhjusmõtte praeguses uuendusliikumises vaatlemisele võtnud.

Mõtlen seda soome keele ajajärku, kus kirjakeel kõige rikkama kunstsõnade tagavara omandas. Võtan

esimese tolle aja sünnituse, mis meelde tuleb: *esine* ('Gegenstand', eesti 'asi' piiratud mõttes). Vahest oli silmade ees sõna *'esillä'* ('nähtaval, käepärast'), kuid oma sisu poolest on ta juba nii kaugel uuest sünnitusest, et ka häälikuline külg vaevalt selle meelespidamist või arusaamist enam kergendab. Või on *valtio* ('riik') sõna juures enam kellelgi meeles, et ta ühenduses *valta* ('voli, võim') sõnaga seisab ja sellepärast peaks nagu arusaamist lihtsamaks tegema? Ja kui 'elektri' jaoks *sähkö* välja mõeldi, siis võis sääl mingisugune onomatopoetiline 'sähvamise' mõte taga olla (igatahes parem eesti kui soome sünnituseks, sest nii lähedalt vastavat verbikuju soomes ei ole), aga praegu tuleb see pilt vaevalt enam meelde. Üleüldse peame ütlema, et niisugused uussünnitused — mida soome keeles arvu poolest leegio on[1]) — õige sagedasti niisama hästi meeles seisaksivad ja oma tähenduse väljendaksivad, kui nende kuju loomisel midagi tutvat tüve meelde ei oleks tuletatud. Silmapaistvamaks väljavõtteks on ainult niisugused nagu *vallankumous* ('võimu ümberlükkamine', s. o. revolutsion) või *puhelin* ('telefon'), mis maksva ajasõna otsekohene derivatum on.

---

[1]) Paraku on soome uussünnitustest statistika tegemata ja nende ajalugu veel uurimata. Eesti uussünnitused, mis ka, ilma uuema aja katseita, õige pereka sõnadeliigi moodustavad, olen katsunud oma „Eesti-Soome sõnaraamatus" üles tähendada. Kahjuks jäi see materjal, mille abil sõna kunstlik iseloom ära määrati, ja millest lootsin ise uurimuse välja võrsuvat, aja puudusel kasustamata.

Nõnda ei maksaks õieti 'jauniste' ja isegi 'veendumuste' puhul kaevata, et siin „pööraseid põhjusmõtteid" katsutakse läbi viia. Jäägu sõnade sünnitajatele täieline ettepaneku vabadus. Kui nende sõnad meile ei meeldi, ei ole otstarbekohaselt sünnitatud, ei leia nad tarvitajaid, ja asi sellega; tarvitamata jäänud ettepanekuid on soomeski enam kui läbiläinuid. Aga katsugem, et niisugustele sõnadele nagu 'Überzeugung', soome 'vakaumus', millede tarvidus kisendavalt suur on, tõesti vastavused leiame[1]), sest paljas arvustamine ja „mahategemine" ei vii meid sugugi edasi. Igatahes tuleks „Uute sõnade sõnastik" (A a v i k u kokkuseatud) igal aktivsel keeletarvitajal hoolega läbi uurida.

Kuid Eestis oldakse õnnelikus seisukorras selle poolest, et täitsa omapäraseid uussünnitusi on tarvis olnud ainult vähemal määral luua, sest et otsekohene laenamine s o o m e keelest võimalik on olnud. Seda hallikat on Grenzsteini aegadest saadik tarvitatud, suuremal-mõõdul aga alles „Noor-Eesti" ja „keeleuuenduse" liikumise päevadel. Tahaksingi kohe ütelda, et vahest kõige parem, mis mainitud liikumine keele hääks korda on saatnud, just keele rikastamisest leida on.

Siin ei ole õige koht selle rikastamistöö üksikasjaliseks hindamiseks, tahaksin ainult sõna tarvitada, et

---

[1]) Õigusepoolest olekski otsekohe *vagamus* vahest vastuvõetav sõna. Soomes on tagaseinaks olnud '*vakaa*' (= 'tõsine'), kuna 'vaga' eestiski asjakohane on; vahest jätaks 'vagatseja' segamata, niipea kui *vagamuse* tähendus vähegi hakkaks juurduma.

jõudumööda neid eelarvamisi eemale peletada, mis soome laenude vastu veel mitmel pool valitsemas on.

Juba eelpool ühes teises ühenduses (lk. 63) tähendasime, et soome keel teaduslikus mõttes ainult üks eesti keele murre on, umbes nii nagu näit. setukeste oma. Niisugune on ka Skandinavia sugukeelte vahekord, ja ilma mingisuguste eelarvamisteta on näit. rootsi isegi kaugema sugulase saksa keele käest omal ajal niipalju laenanud, et eesti keele soome laenud selle kõrval tühine asi on. Sarnaseid sõnu võib enamasti ainult teadusliku uurimise läbi ära tunda, kuna täitsa võõrast keelest võetud sõna harilikult juba võhikule oma värvi avaldab. Kes võiks näit. pääaltnähes uskuda, et eesti sõnad nagu *toode, algupära, oletada, moodustada, pettumus, salapärane, väita, vallata, valdav, aade, aateline, huvitus, (ajalehe) toimetus, rühm, hääbuda, üllatav* jne. jne. soome keelest on laenatud? Ega see aeg kaugel ei ole, kui mitmed alles ettepanekutena esinevaist soome laenudest täitsa koduse maigu omandavad.

Niisama vähe võib aga soomlane — veel vähem keegi täitsa võõras — neid sõnu kuuldes ja lugedes aimata, et nad kord soome keelest on võetud. Ei tea ta ka oma emakeele sõnade hulgast eesti laenusid (näit. *puuseppä*) lahutada. Mõlemate keelte sõnastik on tõesti sedavõrd ühesugune, et vastastikused laenud omapäraste sõnade pähe käivad. Isegi sarnased halvasti seeditud sõnad kui *algupära* (soome *alkuperä*) pro *algpära* (või *alupära* ei ärata kahtlusi — küll aga rahulolemist nii eestlasele kui soomlasele, nende õppides üksteise keelt.

Sagedasti kuuleme patetilist kinnitust: otsitagu esiti omad murded läbi ja alles siis mindagu, kui hädasti tarvis, Soome laenule. Olen soojade tundmustega niisugust kinnitust kuulanud, sest ega sääl muudkui põleb see isamaa-armastuse tuluke, mis iseteadvale rahvale kindla tee tulevikku näitab. Ometi on nagu kahju olnud, et rääkija selles asjas oma armastuses vahest pimestatud on, või et see tuli — piltlikult öeldes — niisugusel korral ainult sootuluke ehk, nagu tabavamalt nimetatakse, „virvatuli“ võiks olla, mis kõveraile radadele meelitab.

Murrete sõnastiku läbiotsimise vastu ei saa kellelgi midagi olla; ta oleks tegelikuile keelemeestele juba seni nii tähtis olnud, et — nagu meil eelpool juhus oli konstateerida — mõnigi uuenduskatse murrete tundmise korral vahest tulemata oleks jäänud. Murdesõnade sissevedu kirjakeelde, ka kirjanduse kaudu, peaks niisama ainult soovitav olema, muidugi vähehaaval ja niisugusel viisil, et lugeja kannatus enneaegu ei katke. Aga kas siis tõesti piir sugukeelte, s. o. natuke kaugemal olevate murrete vastu peaks kinni pandama, seni kui mainitud revideerimine möödas? Õigugi, et meil vahest ei ole tarvis siin meelde tuletada vanasõna: „Seni kurg sureb, kuni soo sulab“, aga et sõnadekaupa alati rahata antakse ja tollita sisse lastakse, siis on tänane päev vastuvõtmiseks sündsam kui homne. Päälegi on laenatavad sõnad oma iseloomu poolest enamasti n. n. kultursõnade või termide hulgast, mida rahvamurded soomeski otsekohe ei ole sünnitanud. „Igapäevased“ sõnad jällegi ei lase, nagu ütlesime, aimatagi, kust nad pärit on. Kas siis sellel

asjaolul suurt tähendust keeletarvitajate laiemate ringkondade kohta on, et näit. *lohutada* (pro *trööstida*), *säästa* või *loobuda* soome keelest on võetud, kuna pärast selgunud on, et sõnad ka mõnes eesti murdes elutsevad? Ja kas näit. *ulgumeri* kellegi silmis oma väärtusest selle pärast kaotab, et seegi soome laen on, ehk küll randlased sõna on vastu võtnud? Või edasi, kui meil niisugust sõna nagu soome *palata:palaan* ('tagasi tulla')[1]) tarvis läheb ja mõtleksime seda soomest laenata, kas see alles siis lubatud oleks, kui kuuleme, et see ka kuskil Räpina nukas leida on? Saame küll niisugusest tundepõhjast aru, kuid ometi loodaksime, et sellest enesele kahjulikust vaatlusviisist üle kasvataks, andes teed avaramale silmaringile. Vähemalt ei saa nii kitsalt asja pääle vaadata keegi, keda saatus on siin- ja säälpool lahte töötada lasknud ja kellel õnneks on olnud ka teiste meie sugurahva liikmete juures võõrsil olla ja nende keelevara kallal töötada, seda nagu ühiseks omanduseks harjudes pidama.

Eesti keele rikastamine soome laenudega sünnib seda kergemini, et soome keele õppimine loodetavasti ikka üleüldisemaks saab, niisama, nagu eesti keel Soomes kasvavat huvitust leiab; on ju nähtud, et isegi eesti sõnad väga kergesti külge hakkavad neile soomlastele, kes eesti keelt kõnelevad. Ja lõpulikult ongi see suuremate hulkade praktiline tarve, enam kui energilisema üksikalgataja pingutused, mis ka soome laenude saatuse ära otsustab.

---

[1]) Eestilisel kujul vahest *palata:palgan*, nagu *salata:salgan*.

IV. Sôna tähenduse vahetus.

Esitada — edustada (eestada).

Keeleuuendusliikumist ei süüdistata ainult selles, et ta sagedasti ka tarbetumalt uusi sõnu vabritseerib ja muretseb, vanu kõrvale jättes — ja kes ses asjas tõesti suudaks uuendajaid kaitseda, kui juba näit. 'surnukeha' või 'korjuse' asemele väljamõeldud *laip* tahetakse asendada —, vaid ka selles, et sõnadele vägivaldselt uued tähendused antakse. Mõnikord näikse ometi see teguviis, nii vähe soovitav kui ta ülepää ongi, põhjendatud olevat. Sündsamat näitust ei ole kui *esitada,* mis omal ajal loodi 'representeerida' verbi eestikeelseks vasteks ja mis jõudis, ühes *esitus, esitaja* tuletustega, hästi koduneda. Nüüd aga tahetakse (ja seda vist juba „Noor-Eesti" ajast saadik) sellele sõnale 'ettekandmise', 'ettetoomise' tähendus anda, kuna 'representeerimise' (s. 'vertreten') tähendajaks verb *edustada (edustus, edustaja)* soomest on laenatud.

Siin on tegu eksituse parandamisega, mis keele lonkama jättis. Tuli ju keelde hulga aja tagant (soome laenuna) *esitella, esitelen* 'tutvustada' (s. 'vorstellen'), ja niisama tuttav on *esineda;* nende kõrval ei saa järelikult ka *esitada, esitus* sõnal muud tähendust olla kui 'ettekandmise, ettetoomise' (s. 'vortragen') — päälegi mõiste, mille jaoks spetsialne sõna peab tingimata olema

(vrd. *„tema esitas mulle asja teisiti“*, *„eelolevas on katsutud uuendusnõuete hääd ja halvad küljed esitada, kuigi esitus täieline ei ole“).*

Kui aga see *edustada* jaksaks 'esitada' verbi senise tähenduse vallata. Seep see häda ongi, et teda kuuldes näikse kergesti miski 'edendamise, edasi viimise' pilt ette kerkivat *(ilu : ilustada, jõud : jõudustada* j. t.). Tõsi küll, vähemalt suurem hulk *-sta-* verbidest ei eita 'representeerimise' funktsioni *(edvistada, armastada, karistada* j. t.), ja pääasi oleks ikkagi ainult h a r j u m u s. Uussünnituste ajalugu näitab, et õige kohmakad ja isegi ebaloomuliselt tuletatud sõnakujud võivad läbi minna, nagu seda tunnistab õieti ka 'esitamine' represanteerimise tähenduses, 'esitelemise' ja 'esinemise' hoopis teist tähendades, ehk küll kõik kolm ühe *esi*-tüve tuletused on.

Näib aga, et seekord uus harjumus vana harjumust ei võida: *esitada* ei taha ega taha oma senist tähendust *edustada* sõnale üle anda. Vist jääb viimane oma 'eduga' ülepää vastuvõtmatumaks, kuna *esitada* näib 'ettekandmise' ja koguni 'esitelemise' tähenduse palju kergemini omandavat. Sellepärast on mõnelt poolt ette pandud, terve *edustamine* maha jätta ja selle asemele hoopis uus sõna võtta: *eestada, eestus, eestaja* (vrd. kellegi e e s t olema, e e s tseisus). Seda on isegi ülikooli loenguil katsutud tarvitada, sest vähemalt keeleteadus ei saa ilma 'Vertretung' mõiste eestikeelse vasteta kuidagi läbi, kuna 'esitamine' oma ülevalnimetatud päristähenduses niisama tähtis on.

Kõrgema hariduse keeleks tõusev eesti peab hädakorral tõesti ka sõnatähenduse vahetamisega nõus olema.

Keeleuuenduse negatiivne külg.

Kui kõrgelt mõned ka hindavad neid korraldusi ja uuendusi vormiõpetuse ja eraldi süntaksi alal, milledele uuendusvoolul on korda läinud enamvähem maksvust võidelda, jääb minu arvates ometi eelkirjeldatud rikastuse töö tema positiivsemaks teenuseks, ja kahju oleks tuntav, kui see töö milgi põhjusel pooleli jäetaks.

Aga paraku ei saa salata, et negatiivseid omadusi on liikumisel ka küllalt. Kõigepäält on nõrkuseks see subjektiivne vaatlusviis, millega asju hinnatakse. Unustades, et „maitse üle ei maksa vaielda“ — põline vana tõde —, tehtakse nimelt ilust juhtiv põhjusmõte, mille alla kaine mõistuski painutatakse. Ja olgu veel, et nii paljugi siin ühiskonnas tõepoolest ka ilusam võiks olla, aga kas siis nüüd selle esteetilise nõude pärast maksab hakata ilmakorda segi ajama? [1])

Ka tarvitatud metoodi kohta võiks arvustavaid märkusi teha, kuigi mitte selles sihis nagu neid harilikult tehtakse. Ei ole meie arvates patt see, et keelt „kunstlikult

---

[1]) Mulle näib, nagu tahaks just liikumise juhi kunstnikuveri, tema subjektiivsete nägemuste vägevad kalduvused, keeleuuendust mõistlikuilt rööbasteilt sagedasti välja veedelda. Tuleb meelde väike juhtumine lähemast minevikust. Linnas sammudes peame korraga keeru tegema: „seda uulitsat ma kunagi ei salli“. Võib olla, et kõveram tänav tõesti ilusam oli, kuid ega sellepärast saa õigema tänava kinnipanemist nõuda.

moonutatakse", sest kirjakeel on ju igas ilmakaares enam-vähem kunstlik sünnitus, olgugi, et selle teadliku arendamise kõrval instiktiivne põhivool valitseb ja et algupäraliselt mõni ühtlane murre kirjakeele põhjaks on olnud; seda tõeasja on igalühel võimalik kas või mõnest täielikumast konversatsion-sõnaraamatust konstateerida (vt. näit. „Tietosanakirjast" päätükki 'Kirjakieli'). Ainult seda sihilikkust, tendentsilist viisi ei saaks hääks kiita, millega mitmele uuendusnõudele, mille ainsamaks põhjenduseks ilu on, järelekaalumata katsutakse võimalikult palju teisi põhjusi toeks tuua, kusjuures lööksõnad, nagu „otstarbekohane", „rahvakeelne" ja hukkamõistmise korral isegi „kunstlik sünnitus" (!) etteotsa veeretatakse. Või jällegi mindakse paljast eelarvamisest välja, mida tõsise töö juures nii ühel kui teisel alal kõige raskemaks metodiliseks veaks tuleb lugeda.

„Modernism" tõmbab, jäljendajaid leidub isegi uuendustele, mida algatajad juba kahjatsevad (näit. *kirjuta* pro *kirjutada*). Hullem lugu aga on see, et viimaks üks ja teine hakkab omal viisil estetilisele tõetundmisele ärkama ja leiab enesel õiguse olevat oma maitset mööda keele kallal meisterdada. Kas sellest nähtusi puudub? Üks juba katsub teist uuenduste leidmises üle lüüa. Nõnda, näituseks, ei ole enam „*o* elustamisega" lepitud, vaid teiselt poolt on tõsiselt tahetud koguni järgsilpide *ü*:d ja *ä*:d ellu kutsuda, rääkimata muist juhuslistest ettepanekuist. Tõsine ja kasulik liikumine ähvardab kergesti naljaks saada, mis fiaskoga lõpeb. Igatahes on liikumise tagajärjel keeleline südametunnistus ja gram-

matiline distsiplin niivõrd lõtvunud, et igalühel näikse moralne õigus olevat keelega kui lohakalt ja hoolimatult tohes ümber käia; muudkui tembeldad ennast keeleuuenduse poolehoidjaks.

Kuid järgneb veel rängem süüdistus. On tõsist kahtlust olemas, et uuenduse juhid mitte ainult üksikute vormide paratamatumat vankuvust, vaid nimelt anarhiat, keelelist korralagedust soovivadki, kus „kõik peab lubatud olema". Siis olla kergem, rusude pääle, uuesti ehitama hakata — olgugi, et korralageduse sündimisel tegevad jõud pääle lõhkumise lõbu muud sihti ei tunne. Suure rahulolemisega konstateerisime, tõsi küll, hiljuti, et keeleuuenduse tähtsam eestvõtja „keele enamlase" nime, mis avalikult talle oli antud, ka avalikult tagasi tõrjus [1]). Loodetavasti jõutakse ka vaimusid valitseda, mida on esile manatud.

Eestis on nii palju ülesehitamist, et olgu keel meil omeli juba valmis. Ta ongi valmis, päälegi võrdlemisi rahuloldaval kujul. Puhastamist, korraldamist ja rikastamist — saagu ta päälegi nii radikalne, et „keeleuuenduse" nime ära teenib — see küll nõuab, aga olgu põhjendused igakord objektivselt ja mitmekülgselt kaalutud; „ilusam ja elegandim" jäägu otsustavate põhjuste hulgast hoopis ära. Ja kuigi miski keeleline muhenemine uuenduste ajajärgus ilmsiks tuleb, siis olgu sellest veel pikk samm korralageduseni, anarhismini. Ühiskondlise

---

[1]) J. Weski ja Joh. Aaviku vaidlused „Postimehes" mineval suvel (nr. 126).

anarhia vastu on kaitseliidud olemas. Siin saab niisama oma kaitseliit tarbekorral tekkima.

Kuid vahest ei olegi asi nii hull. Vahest tuleks siin asja positiivset külge enam toonitada, sest eelarvamiste müür, vähemalt sõnarikastuste vastu, on mitmel pool kaunis tugev. Ka inimeste mõtted ja meeled on viimaste aastate jooksul teiste asjade küljes kinni olnud, liialdused, jaolt vist meelega selles sihis tehtud, et tähelepanemist liikumise pääle tõmmata, on nagu ühiskonna selja taga võrsunud. Loodetavasti saab selle suure aja koidikul ülesehitamise lust ka keele alal kasvama mahalõhkumise himust tugevamaks.

Lisa.

Hulk muid keelelisi küsimusi.

On veel hulk küsimusi, mis küll enamasti keeleuuendusnõuetega ühenduses ei ole, kuid millede kohta hää juhuse tulles siiski tahaksin, võimalikult lühidalt, mõne sõna ütelda.

1. *Hääl, häälik, pääsen (heal, healik, peasen).*

Kuigi *pea, hea, seadma, seadus, seal* (pro *pää, hää, säädma, säädus, sääl),* mis küll *ää* hääliku eestuse seisukohast ebajärjekindlad on (on ju *ää* ülepää püsinud: *käänan, väänan, määrata, käärida, rääkida, määgida, äär, sääred, pääsuke, sääsed, lääts, väät, säästan* jne.), — kuigi nimetatud sõnakujud vanade kirjakeeleliste harjumuste ja keelekongresside hääkskiitmisel lubatud on, siis ei ole ometi lubatav erandite arvu enam suurendada. Loodetavasti ongi *heal, healik, peasen,* ehk küll kaunis harilikud, enam mõtlemattuse kui sihiliku püüdmise tagajärjel tekkinud [1].

---

[1]) Pääle selle, kui „Postimees“ hiljuti *pea, hea* lahti laskis, on sääl ka *peasen* näha olnud. Kaugemale ei ole *ea* kasuks vist veel erandeid tehtud.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaantud „Õigekirjutuse-sõnaraamat“ on muidu isegi *pää, hää, sääl (tääl)* lubatuks tunnistanud. Keeleuuenduse mehed on veel järjekindlamad, kirjutades ka *säädus, sääda* (kuid *teadus*, sest et selle aluseks on verb *teada)*. Ei olegi vist kahtlust, et niisugune kirjutusviis praegu üleüldine oleks, kui kirjakeele loojatel enam etümologilis-grammatilist teadmist oleks olnud. Nüüd, kus harjumused juba kõige otsustavamat osa keelekorraldustel etendavad, on küsitav, kas sarnane, järjekindluse kasuks ettevõetav õiendus enam võimalik on.

2. *Võõras, mõõt, põõsas, mõõk, (võeras, mõet, põesas, mõek).*

Juba aastate eest on pikkade vaidluste järele kokku lepitud, et *õõ* järjekindlalt kirjutatakse, ja see otsus näis esialgu igal pool nagu kohustus vastuvõtmist leidvat; ainult *sõel, nõel* (lõunamurdeis *sõgel, nõgel)* ja *õel* jäivad oma lahkumineva etümologia tõttu, mida kellelgi ei ole vist raske meeles pidada, *õe-* kujulisteks. Samal seisukohal näikse ikka edasi „Õigekirjutuse-sõnaraamat“ ja ka keeletarvitajate määrav osa ühes „uuenduslastega“ olevat. Ainult üksikuil juhtumistel — paraku aga siiski võrdlemisi tihti — võib *õe*:d näha. Siin ei ole päälegi juhusliku eksituse, vaid sihilise püüdmisega tegu.

Võiks veel aru saada — kuigi mitte hääks kiita —, kui endist otsust rikkudes tahetaks *õe* järjekindlalt tarvitusele võtta. Aga seda ei ole, vaid sama kirjutaja pakub kõrvuti *rôôm*, aga *môet*, *rôôsk*, aga *vôeras* jne. Nii-

sugune kaksik-eestus ongi väga laialt põhjamurrete piirkonnas tarvitusel — ja sellest see püüd, mingisuguse statistilise uurimise järele määrata, kus *ôô*, kus *ôe* kirjutada. Ei tea, kas see harrastus külge on hakanud Weske muistsest nõudmisest: ainult Kesk-Tallinnamaa keel olgu õige kirjakeel (nõudmine, mida muidu niisama vähe Weske kui keegi teine on suutnud või suudab täitsa teostada), aga igatahes oleme praegusel ajal vist niisugustest nõuetest üle kasvanud. Võiksime parem tänulikud olla, et siinkohal oleme joonekese *(ôô)* kas või paljalt lõunamurdeist saanud ühiskeelde võtta, ühel korral kõige suurema järjekindluse võimaldades.

Tähendatagu möödaminnes, et kui Elias Lönnrot mineva aastasaja keskpaiku soome kirjakeele lõpulikumalt kindlustas, tema võimalust mööda katsus Lääne- ja Idasoome murdeid kirjakeeles kokku sulatada, sääljuures muidugi tarvilikku häälikulist järjekindlust silmas pidades. Praegusel ajal ei tohiks millelgi kitsalt piiratud põhjusmõttel, veel vähem nurga-patriotismil, õigekeelsuse asjus enam osa olla.

3. *Püüda, süüdlane, nüüd, küün, hüüe (püida, süidlane, nüid, küin, hüie).*

Vankuvus *üü — üi* on ammu (samal korral kui *ôô — ôe*) otsustatud pika täishääliku kasuks tasandada, ja tänuväärilise ühemeelega on see otsus üleüldse ka täide saadetud, ehk küll *üü* õieti ainult lõunamurrete omaduseks jääb. Ometi tuleb siin ja sääl veel *üi* ette —

kas sihiliselt või eksituses, on raske ütelda. Sellevastu on väljaütlemine enamasti endiseks jäänud igalühel, kes kodumurdes *üi*:ga aga on harjunud; seesama käib ka *õe* väljaütlemise kohta ka neil, kes veel kirjas ennast „*õõ*-otsusele" painutavad.

Kirjakeele ja kõnekeele vahekord oleks asi, mis üleüldse ja Eestis eraldi palju kõnelemist nõuaks. Tähendagem siin ainult, et õigusega võib haritud inimese kohuseks pidada murdeomadustest vabaneda ja oma kõnekeelt kirjutatud keelele võimalikult lähendada. Seda tähendust on iseäranis *üü* ja *õõ* puhul tarvis, sest et on, ja koguni tõsises mõttes, arvamist avaldatud, nagu oleks võimatu Põhja-Eestis isegi kooliõpilaste käest *üü* ja *õõ* väljaütlemist nõuda. Kuidas niisugune mõtlemisviis meid viimaks „ad absurdum", võimatuseni, viiks, oleks kerge näidata, aga loodetavasti saab igaüks isegi sellest aru, kui ta mõtte otsani mõtleb; esimeseks verstasambaks selle mõtlemise teel olgu küsimus, mis siis lõunaeestlased — s. o. üks kolmandik Eesti rahvast — kirjakeelega peaksivad pääle hakkama, ja teiseks, kes on pooleteisemiljoni eestlase hulgast (ja see käib ka teiste rahvaste kohta) oma kirjakeele või ütleme ainult oma kulturalisema üldiskeele millegi murde häälikumaterjaliga saanud omandada. Ja mis tähendab ühe *õõ*:kese või *üü*:kese kätteõppimine näit. selle kõrval, et Soome kooliõpetajad peavad peaaegu kogu Soome nooresoo fonetikasse litsuma võõrapärase ja üliraske *d* hääliku, et neist haritud kodanikke teha.

4. *Lain, vainlane, kainal (laen, vaenlane, kaenal)*.

Et *i*-lõpuline diftong *n* : i eel ülepää püsinud on (*aine, aineti, ainult, kaine, tainas, painan, painutan, paindun, sain, vainult, tõine, teine, oinas, sein*), siis on — järjekindlalt nagu neis rahvamurdeis, kus *ai* veel alles — viimasel ajal hakatud („Õigekirjutuse-sõnaraamatuski") ka *naine, laine, lainetada* kirjutama. Välja sellest korraldusest, erandite kirja, on aga ikka kolm paradigmi jäänud: *lain, vainlane, kainal*, mida veel *ae* : ga kirjutatakse. Et nüüd üht ja teist suurematki kasimist ja korraldust kirjakeele kallal veel tahetakse ette võtta, siis võiks vahest keele häälikulise külje lihtsastamise mõttes *i*-diftongi *n* : i ees järjekindlalt tarvitusele võtta.

Tõsi küll, meile jääb veel ometi *vaene* — kui see nimelt tahetakse oma etümologia tõttu *e*-liseks jätta (*vaene* < *vaevane* < *vaivainen*), või vahest säälgi *vaine* kirjutada. Niisugused nagu *kaev, laev, päev, koer* ei ole erandid, sest *e* on *v* ja *r* : i ees järjekindel; *aeg* ja *poeg* jääksivad niisama puutumata (sellevastu *aid*, mitte *aed*).

5. *Hästi, rohkesti, kangesti (häste, rohkeste, kangeste)*.

Rõõmustaval viisil on see vankuvus, mis *-sti* ja *-ste* vahel veel hilja aja eest valitses, kahanenud, ja nimelt *-sti* lõpu kasuks. Küsimus oleks tarbetu enam kõne alla võttagi, kui mitte avalikult ei oleks millegi

rahvakeelsuse põhjal tahetud *-ste* lõpule eesõigust küsida (Alb. Saaberk, Tallinna Teataja 1919, nr. 48). Asi ei ole tegelikult huvitav, sest et autori esitatud arvamised seekord nähtavasti hajameelsusest on tekkinud (*-sti* ei ole sugugi ainult soome lõpp, vaid ka põhjaeestis küll ja küll tarvitusel), kuid seda enam oma põhjusmõttelisest küljest — niisama, nagu et ta statistiliste uurimiste põhjal tahaks näit. *sôôrduda, rôôsk,* aga ometi *vôeras, rôem* kirjutada, jah isegi *seastan* (= 'hoian kokku, säästan'), ehk küll *pääsen.* Eelpool (lk. 83) juba tähendasime, kuhu niisuguse põhjusmõtte järele talitamine kirjakeele arenemise võiks viia. Ühe ja sama häälıku mõttetu kaksikkuju ka tähendatud juhtumistel annab ilma teiste seletusteta kõige parema tunnistuse „enamluskeele printsiibi“ tegelikust sündmattusest.

6. *Marssida, märss, värss, porssida (marsida, märs, värs, porsida).*

Näikse koguni „Õigekeelsuse-sõnaraamatuni“ ulatanud olevat nõudmine, *ss* olgu kaashääliku järel niisama tundmatu nagu seda *kk, tt, pp* on (*tarka, kirpu).* Aga kas ei ole asja liig teoretiliselt võetud, päälegi vale võrdluse pääle toetades? Ei ole ju *s* klusiilide sarnane oma esinemises, tulles ka pika vokaalsilbi järel *ss* kujul nähtavale: *poisse, kaussi* (kuigi näit. *lauta,* mitte **lautta*). Tõsi küll, *ss*-sõnad võivad *s*-sõnadega kokku langeda, sest et nõrk aste mõlemil ühine on (*ühe varsa : kaks varsa = ühe märsi : kaks märsi* pro *märssi*), aga

enamasti näeme mõlemad rühmad lahus. Nõnda oleks vist kõige loomulikum, et ülevalolevais tugeva astme näitustes *ss*, mitte aga *s* maksvaks tunnistataks.

Kuid peab ikka meeles pidama, et iga *rs*-sõna ei tohi tugevas astmes *rss* kujul esineda. Välja arvatud vahest sõna (*sea*) *kärss* (murdeliselt *kärts*), mis enamasti *ss* sõnade hulka üle on läinud, on teistes sõnades algupärase *rs*:iga tegu, ja neis satub tugeva astme pikkus *r* häälikule *(kõrsi = kõrrsi)*; igatahes peaksivad *kõrsi (: kõrre), tõrsi, varsi (:varre)* jne. kirjakeeles ainsad hääkskiidetavad kujud olema. Aga niisama *põrsad, tursuda, varsa*, sest neis ei lähe *rs* eelmainituist etümologia ega vist üleüldise hääldamisegi poolest lahku (vrd. ka soome *korsi, porsas, varsa*, kuid *marssia, värssy*).

7. *Vaikset, kaudset, meelset, hoolsat, kuulsat* jne. *(vaikist, kaudist, meelist, hoolast, kuulust).*

Vaiksete, kaudsetest, meelsetele, hoolsate, kuulsate jne. *(vaikiste, kaudistest, meelistele, hoolaste, kuuluste).*

-ne- ja *-as*-lõpuliste adjektiivide muutmises valitseb vankuvus: ainsuse osastav ja mitmuse omastav (viimase järele ka teised mitm. käänded) käivad harilikult algup. kolmesilbiliste vokaaltüvede järele *(jumal : jumalat, jumalate, katel : katlat, katlate)*, ja keeleajaloo tundjal on kerge neid kohe analogiasünnitusteks märgata, kuna klambrites esitatud vormides käändelõpp korralikult konsonanttüve külge on liitunud.

Selle pääle vaatamata, et viimane liik kõnekeeles ikka haruldasemaks hakkab jääma ja et see minu teada isegi murdeis järjekindlalt ei esine, näivad mõned grammatikud teda ometi nagu õigemaks pidavat. Vist peitub sääl ainult see grammatilis-ajalooline vaatlusviis, mille järele häälikseaduslised sünnitused analogiasünnitustest paremad on.

Tuleks ometi näha, et võimatu on vähegi soovitavat järjekindlust läbi viia, kui konsonanttüvelistest vormidest ka tegelikult tahetakse kinni hoida. Kuigi veel üleval esitatud näitused korda lähevad, siis mitte enam näit. *siinist, säälist* (pro *siinset, säälset*), *siinistele, säälistest, ükskõikist* (pro *ükskõikset*), *ükskõikistelt, kangekaelist* (pro *-kaelset*), *männist* (pro *mändset*), *hommiste* (pro *homsete*), *lihtist* (pro *lihtsat*) jne. Enamvähem arkaistilised tunduvad praeguse keele seisukohast juba ka *vaikist* (pro *vaikset*), *kahejalgiste* (pro *-jalgsete*), *aigist* (pro *aegset*), *muististe* (pro *muistsete*), *eilist* (pro *eilset* või *eilast*), *üleaidiste* (pro *üleaidsete*), *vabameeliste* (pro *vabameelsete*), *paljajalgiste* (pro *paljajalgsete*) jne.[1]).

Niisugustest vormidest kubiseb iseäranis keeleuuenduslik kirjandus. Nende põhjendusi ei ole ma juhtunud kuskilt nägema. Võib olla, et neid häälikseaduslikkuse kõrval ka ilusamaiks peetakse, aga sagedasti aitab vist ainult sellest, et nad teatavat iseäralduse lõbu pakuvad.

---

[1]) On näha ka *vaigist, ükskôigist*. Niisugustega nagu *jalgist, aegist* võrrates, kus esimene silp tugevas astmes, peaks isegi teoritsedes *vaikist, ükskôikist* välja tulema.

Igatahes kuluks segadusele piir panna. Ja see piir kujuneb võrdlemisi lihtsalt:

1) *-ne*-lõpulistes adjektiivides, kus täishääliku sisekadu nähtavale tuleb *(vaikne)*, on ains. osastav *-(se)t (vaikset)*, mitm. omastav *-(se)te (vaiksete*, samuti *vaiksetest, vaiksetele* jne.). Niisugustes, nagu *tammine, villane, karvane*, kus sisekadu ei ole, muidugi *tammist, villast, karvast, tammiste, villaste* jne. Sel korral, kui täishääliku kadu kõikuv on, näit. *kuldne — kullane, muldne — mullane, endne — endine*, ei ole muidugi parata, et *kuldset, muldset, endset, kuldsete* jne. kõrval ka *kullast, mullaste, endistele* jne. esinevad.

2) *-s*-lõpulised adjektiivid, kus *s*:i ees sisekadu nähtavale tuleb *(hoolas : hoolsa, hirmus : hirmsa, sünnis : sündsa)*, on käänmise poolest eelmise rühma sarnane *(hoolsat, hirmsat, sündsat; hoolsate, hirmsate, sündsate; hoolsatele, hirmsatele, sündsatest* või *hoolsaile, hirmsaile, sündsaist)*. On küll tõsi, et seekord ka konsonanttüvi õige sagedasti vastuvõetav oleks *(hoolast, hirmust* jne.), kuid järjekindlalt mitte (võrreldagu näit. *rõõmsatest — rõõmustest, ainsate — ainuste, moodsate — mooduste* j. t.). Valigem siis see tee, kus kõnekeel ka grammatilise süstemiga kokkukõlas on[1]).

Teadagi ei ole *rikas, rikka, rikast, rikaste* tüübil eelmistega tegu. Vormid nagu *rikkate, vargate, var-*

[1]) Panen häämeelega tähele, et ka prof. J. Jõgewer oma kõige viimases kooligrammatikas selles küsimuses samale seisukohale on asunud, mida siin kaitseme.

gatest, *pilpate*, *paljate*, *valmite*, *kitsate* (pro *rikaste*, *varaste*, *pilbaste*, *paljaste*, *valmiste*, *kitsaste)* peavad enne kui pärast lihtsalt keelevigadeks tembeldatama.

8. *Tuldakse, oldakse, mindakse, nähtakse (tullakse, ollakse, minnakse, nähakse).*

Soovitatud vormid ei käi küll uuendusnõuetega kokku, kus nad inetuina hukka mõistetakse, sest et nad „kareda" *d*, *t* hääliku sisaldavad. Grammatilis-ajaloolise põhjusmõtte varjul võib neid ka selles süüdistada, et nad mitte häälikseaduslikud ei ole.

Õigust mööda ei olekski väga kahju neist loobuda, sest et ka teised (*tullakse* jne.) passivi preesensi funktsioni hästi väljendavad. Ainus asi, et meil nii kui nii *jäädakse*, *saadakse* kui ka *ei tulda*, *ei olda*, *ei minda*, *ei nähta* jne. peavad jääma, ehk küll *d*, *t* neis niisama ebahäälikseaduslik on nagu vormides *tuldakse, oldakse* jne. Et see *d, t* passivi tunnuse olulisema osana esineb, siis on nagu terve funktsioni meelespidamine ikkagi selle esil-olemise läbi kergendatud. Need kujud näivad siis nagu ivake otstarbekohasemad olevat (vist sellepärast see analogiline *d*, *t* tekkinudki), ja eks sellest tulebki see märgatav poolehoidmine, mis nende vastu grammatikute hoiatusist hoolimata keeletarvitajail on, neilgi, kes neid otsekohe kodumurdest ei ole õppinud. Ei tahaks neid milgi tingimisel „keelevigadeks" tunnistada, aga kui nad *d* ja *t* häälikute tõttu ilu nimel tingimata soovitakse keelest ära koristada, siis võiks mainitud konsonandi

küll siitkohalt parema meelega kui mõnest teisest (näit. *juurde, meelde* vormidest) ohverdada.

9. *Õhk, õhutada, õrn (hõhk, hõhutada, hõrn).* *h* hääldamine sõna algul.

See küsimus võiks omast kohast ka „keeleuuendusnõuete" alla käia, sest et uuendusvoolu tegelaste poolt on — ja nimelt keeleajaloolisil põhjustel — tuttavate *õhk, õhutada, õrn* j. t. asemele *hõhk, hõhutada, hõrn* hakatud kirjutama, kuigi niisugused kujud edaspidi veel enam-vähem individualseiks on jäänud (G r ü n t h a l - R i d a l a kirjutusviis).

Ka seekord ei ole meil tarvis niipalju asja tegeliku kui põhjusmõttelise külje pärast sõna võtta. Millal hoopis uue sõnaga tegemist on või kaks vankuvat kuju, *h*:line ja *h*:tu, kõrvuti esinevad, nagu näit *aganad* — *haganad, alasti* — *halasti, herne* — *erne,* ei saa küll muud valikut soovitada kui otsustamist etümologilisel põhjal (*aganad, alasti, herne*). Äärmiselt ühekülgseks aga kujuneb asi, kui kirjandus-ajaloolisest põhjusmõttest, s. o. senisest harjumisest, sääljuures midagi ei taheta teada, vaid sirgejoonelisel „*h* siia" ja „*h* ära" määrustega katsutakse ainult keeleajaloolisel põhjal seda tülikast küsimust korraldada. Päälegi ei ole ka see „teaduslik tõde" sagedasti nii käega katsutav kui arvame. Tüüpiliseks näituseks on sõna *allikas,* mille asemel veel hiljuti *hallikas* üleüldine oli. Soome *allikko* sõna silmaspidades leiti *h* tähendatud sõnas ajalooliselt valeks,

võeti tarvitusele *allikas,* kuna ometigi soome *allikko* oma etümologia poolest tume on (õieti ainult üteluses „ojasta allikkoon“ esinev) ja viimasel ajal koguni eesti laenuks on arvatud.

Terve sõnaalgulise *h* küsimus on muidu kultur-ajaloolisest vaatekohast väga huvitav. On ju eesti keel siinkohal suurte kulturkeelte omadusi saavutamas, milledest näit. soome keeles ei ole vastavaid märkegi: kirjakeele traditsion on jõudnud juba hääldamise, mille põhjal ta kord tekkinud, maha jätta; näit. Müller ja Stahl pidivad 17. aastasajal oma *h* neist põhjamurdeist saama, kust ta ammugi juba kadunud on.

Vanad kulturkeeled võtavad mõnikord tardunud kirjutusviisi parandusi just sellepärast ette, et seda edasijõudnud kõnekeelele uuesti lähendada. Kas on eesti *h*:ga tarvis sedasama teha? On kuulda, et Eesti enamlased oma väljaannetes tõesti *h* ära on jätnud, kirjutavad *all (= hall), ammas, ääl, ärra* jne., aga seda vist ainult nagu oma äärmise sotsialse radikalismi täheks nähtavale tuues.

Tuleb meeles pidada, et sõnaalguline *h* kaugeltki mitte kõigist murdeist kadunud ei ole ja et sellepärast *h* väljaütlemist isegi üldkeeles sagedasti kuuleb. Juba selle tõttu ei tarvitse *h* kaotamise küsimust tõsiselt päevakorrale võttagi. Ainus küsimus, mis põhjusmõttelikult otsustada tuleks, on see, kas *h*:d väljaütelda või mitte. Ja vastus peaks meie arvates üksnes jaatav olema. Kui meilt juba nõutakse *h* kirjutada-oskamist, siis ei ole liig nõudmine, et selle ka oskaksime hääldada. Siin

on kõigepäält k o o l i l ülesanne, mis emakeele õpetamise juures kaunis tähtis peaks olema. Õpetajail tuleb küll see töö pahatihti enese kallal alustada, sest isegi võõra keele *h* väljaütlemine näib mõnel haritlasel üle fonetiliste võimete käivat (näit. saks. *Hochschule* asemel kuuleb '*Ochschule*'), kuna jällegi teised oma kätteõpitud *h:d* igale vokaal-algulisele sõnale pakuvad (*häärel*, *handma* jne. pro *äärel, andma).* Eesti ülikool saaks muidugi tulevaste õpetajatega valmis, kuid asi ei sünnitaks hää tahtmise juures vist ka vanadele õpetajaile võitmatumaid raskusi. „Discendo discimus", — õpetades õpime.

10. S u u r e a l g t ä h e t a r v i t a m i n e k e e l t j a r a h v u s t t ä h e n d a v a i s n i m e d e s.

Keelte ja isegi rahvusliikmete nimed on eesti keeles harjutud suure algtähega kirjutama: *Eesti keel*, *Soome keel*, *Eestlane, Venelased*, *Rootslased* jne. Viimastel aastail on küll rahvusliikmete nimesid hakatud väikse tähega kirjutama, aga paraku on järjekindlus selleski veel saavutamata.

Keelte kohta on suur algtäht seletatav vist selle läbi, et eesti keeles niisugusel korral määrussõna adjektiviline väljendusviis puudub (vrd. saksa *die estnische Sprache*, rootsi *det estniska språket,* vene эстонскій языкъ). Segati määrussõna vastava pärisnimega (nomen proprium) *Eesti*, *Soome* jne., mis nagu *keel* sõna possessiviliseks genetiviks arvati; ka saksa keele kirjutusviis *(das Deutsche*, *im Estnischen* jne.) on vist kaasa mõjunud

suure algtähe tarvitamiseks keelte nimedes. Saksa kirjutusviisi mõju on ilmsesti tunda r a h v u s e nimedes, vrd. *ein Deutscher*, *die Esten*, *die Finnländer* jne.

See asi nõuab korraldust. Kes keeleliste küsimuste kallal töötab, satub siin alati suure algtähe pärast kimpu. Kuidas saab näit. kirjutada: „helilised klusiilid on Eestis tundmatumad ja Soomeski tulevad nad ainult laensõnades ette?" Suure tähega kirjutades on asjaline viga tehtud, kuna väike täht kohe näitab, et siin k e e l e s t jutt on. Meie peame niisugusel korral väikest algtähte tarvitama. Võiks aga mõtelda, et *eestis* ja *soomes* kõrval ometi *Eesti keeles* ja *Soome keeles* peaks jääma. Sellele nõudele ei saakski vastu vaielda, kui *Eesti*, *Soome* kohta tähendav pärisnimi (= *Soomemaa*, *Eestimaa)* oleks. Kuid ta on k e e l t tähendavale 'eestile' ja 'soomele' ainult seletav või definitione genetiv, niisama nagu näit. lauses *särje kala* 'särje' definitione genetiv sõnale 'kala' on. Järelikult: kui me *Soome keel* kirjutame, siis võiks ta ainult tähenduses 'Soomemaa keel' õigustatud olla.[1]) Ühel maal on aga sagedasti mitugi keelt valitsemas.

Rahvuse nime kirjutamine suure algtähega, mida mõnikord veel ette tuleb, ei too küll segadusi, aga mõtteliselt on ta niisama vähe õigustatud. Ei ole ju *eestlane*, *soomlane*, *prantslane* jne. miski pärisnimi,

---

[1]) Ajalooliselt on nimelt 'eesti keel', 'soome keel', 'lapi keel' jne. = eestlase, soomlase, laplase keel; näit. Kalevalas esineb 'lappi' tähenduses ‚laplane'. Luulelises keeles tarvitatakse Soomes ka „eestlase" kohta „eesti" nimetust (vist J ä n n e s e tuttava luuletõlke puhul „Eesti mä oon ja eestiksi jään").

vaid üks liik inimesi, niisama nagu näit. *pääsuke, varblane, vares* (mida me ometi suure tähega ei kirjuta!) liik lindude hulgas on. Las kirjutavad päälegi sakslased rahvuse ja keele nimed suure tähega — nagu nad ka kõik teised substantiivid suure tähega kirjutavad.

Vist nimetadagi ei tarvitse, et ka soome keel keelte ja rahvuste nimedes alati väikest algtähte tarvitab. Näeme küll näit. Savon murre, aga siis ongi nimelt koha mõtet rõhutatud.

Tähendatagu veel, et „keele" ja selle määruse (näit. *eesti keel*) kokkukirjutamine on tarbetu; sündigu see ainult adjektivilises tarvitamises, näit. *eestikeelne, soomekeelne*.

11. Võõraste sõnade ebaeestiline rõhk ja nende kirjutusviis. Kujudest *traditsjoon, funktsjoon.*

Et „Eesti Kirjanduses" (s. a. 10-mas nr.-is) põhjalikum kirjutus võõraste sõnade ebaeestilise rõhu ja nende kirjutusviisi üle on ilmunud, kordan siin ainult paari sõnaga samu mõtteid.

Väga võõra maigu omandab eesti keel selle läbi, et üleüldiste kultursõnade — mida igas haritud keeles tarvis läheb ja mis nagu rahvaste ühiseks omanduseks on muutunud — väljaütlemine oma rõhu poolest keele iseloomule ei vasta, vaid rõhk esineb järgsilpidel nagu selles võõras keeles (saksa või vene keeles), mille läbi sõna on tuttavaks saanud. Seda ei tule ette teistes rõhuolude poolest ühesugustes keeltes, mitte ka lätis ega

soomes, kus ka võõraste sõnade päärõhk alati ainult esimesel silbil asub. Nõnda eestiski sõnades, mis juba rahvaomasteks on saanud, ja see annab põhjust kartusele, et väljaütlemise ja ka sellele järgnev kirjutusviisi segadus veel ees seisab. Sellepärast, kui ka eestilisema väljaütlemise tõttu, ei oleks vahest võimatu mõtelda, et ka võõraste sõnade päärõhk alati esimesele silbile hakataks seadma.

Sellest hoolimata võiksivad — et võimalikult vähe olevat keelt muuta — ka pikad täishäälikud tähendatud sõnade järgsilpides alale jääda, igatahes sel korral, kui silbi lühendus ja kaasrõhugi ärajäämine lõppsilbilt kogu sõna muidu teise käändekategoriasse võiks tõmmada; eelolevas esituses ongi niisugune põhjusmõte katseks tarvitusele võetud, ilma et seda just soovitada julgeksime. (*Analogia, analogiline*, *assimilatsion, demokratiline*, *dental*, *kultur* jne.; ometi *kandidaat* gen. *kandidaadi, vokaal, klusiil*, *romaan,* niisama *assimileerida).* Kui aga see võõraste sõnade eestikohane rõhutamine tõesti peaks üleüldiseks saama, siis on ka täishäälikute järjekindlat lühenemist järgsilpides oodata, ja sõnade uued muutusrühmad anduvad iseenesest. Siin ei saa vist kunagi seda vankuvust tekkima, mis soomes juba aastakümneid kestab, sest et sääl ka omad sõnad järgsilpides pikki täishäälikuid sisaldavad, mille tõttu radikalne lühiduspõhjusmõte võõrais sõnades ei lase ennast nii kergesti läbi viia, nagu seda mitmed nõuavad.

Siinkohal tuleb tähelepanu juhtida ka *-tsio*-lõpuliste sõnade pääle, mis on harjutud sest saadik, kui pikk

täishäälik võõrsõnades moodsaks sai, *traditsioon*, *assimilatsioon*, *sanktsioneerida* jne. kujul tarvitama. Keeleuuenduse ajajärgul aga on näha ka *tràditsjoon*, *assimilatsjoon*, *sanktsjoneerida* (vist G r ü n t h a l - R i d a l a algatusel, kuna A a v i k ei näi seni asjaga peri olevat).

Juba niisugune sõnakuju nagu *sànktsjoneerida*, *funktsjoon*, *fraktsjoon*, *aktsjoon* j. t. oma kokkukuhjatud konsonantidega sunnivad mõtlema, kas ei ole oma kõnetempo kiirust liialdatud ja üks tarviline silp vahele jäetud, mis normalses väljarääkimises kuuldub ja mille „silbitipp“, sonant, kirjutuses *i* : ga tähendatakse. Loomulik on küll *misjon* või *komisjon*, kus *j* silbi algul seisab, aga juba näit. *traditsjoon*, *assimilatsjoon* sõnades tahab üleüldisfonetiliste põhinõuete järele *ts* : ile järgnev ja liiatigi r õ h u l i s e silbi *j* silpimoodustava funktsioni oma pääle tõmmata, s. o. *i* kujul esineda (*traditsioon*), olgugi, et selle *i* kvantiteet mõne kõnes petlikult lühike on. Suuremad võimalused konsonandiks jääda oleksivad *j* : l ainult sel korral, kui päärõhk tõesti esimesele silbile üle viidaks ja täishäälik lühikeseks jääks (*tràditsjon*). Kuid ei ole ette näha, vaevalt ka loota, et eelkäsiteldud võõraste sõnade rõhuolud veel homme või ülehomme eesti keele iseloomule vastavaiks painduksivad.

Õigekeelsuse põhjusmõtete ülevaade.

Ehk küll meie „arvustavad märkused“ oma „lisadega“ kaugelt üle ettenähtud piiri on kasvanud, peame veel need õigekeelsuse üleüldised põhjusmõtted lühidalt kokku võtma, mis ka eelolevate arutuste puhul siin ja sääl on nähtavale tulnud.

Alguses tähendasime, et radikalne uuendusvool küllalt traditsioni, s. o. kirjanduslis-ajaloolist põhjusmõtet ei austa. See ongi süüdistus, mis uuendusvoolu vastu mitmelt poolt ja koguni nii teraval kujul sihitakse, et süüdistajaid on omakorda hakatud „uuenduste vastaste“ või „vanameelsete“ (missugune rusuv sõna praegusel ajal!) erakonnaks nimetama. Tõepoolest ongi mainitud põhjusmõtet, kirjanduslist harjumust, mõnikord liig ühekülgselt toonitatud. Oleme omalt poolt sunnitud olnud järele andma, et käesolev ajajärk peab keele alal mitte ainult vanu traditsione jälgima, vaid ka uusi looma.

Aga vastuvoolu ühekülgsus on hästi arusaadav, sest et see uus põhjusmõte, mida on tahetud kõige määravamaks teha, on omast kohast natuke iselaadiline: ilu, pimestav ilu. Päikest vahtides jäävad ju silmad kergesti pimedaks. Ehk küll ka teisi põhjusmõtteid nimetatakse, siis

sagedastigi muud kuulmata-nägemata kui „ilu üle kõige“. Vaevalt on kuskil mujal õigekeelsuse asjus ilu nimel niipalju kõneldud, liiatigi niisuguseid asju nõutud („*o* elustamine“, *d*- hääliku piinlik kartus, alaleütleva *ll* j. t.) kui Eestis. Meie ei ole salanud, et ilu nõudeil eesti keele kohta mõnikord teatavad õigustused on (diftongivaesus, lühikeste silpide kordumine), kuid et keel iseäraliselt „kuiv, kare ja inetu“ ning „a priori halb“ oleks, see on vist, nagu juba sissejuhatuses tähendasime, ainult eelarvamine.

See teoretiseeriv iseloom, mis keeleuuendusliikumisele omane, on ka millegi puhta rahvakeelsuse põhjusmõtte vastukaaluks toonud — olgugi, et koguni uuendusvoolu omade meeste poolt (Grünthal-Ridala) on mõne üllatava uuenduse kaitseks ka viimaksmainitud printsiibi nimel häält tehtud. „Noor-Eesti“ keelelise julguse aegadest saadik korduvad vanemate tegelaste noomitused: uurige rahva keelt, võtke säält õppust ja varandust. Ega siis väga ime, et mõni uurija asjast nii ühekülgselt aru saab, et ta näit. selle kohta hakkab statistikat tegema, mis sõnas *õe*, mis *õõ* kõige enamais murdeis esineb, ja kirjutabki selle tagajärjel näit. *mõet*, *võeras*, aga *rõõmus, sõõrd;* või nõuab, et *üü*- häälik kirjakeeles üksnes märk olgu, mis *üi* hääldamist vastab, sest et „rahva enamus“ ei oskavat *üü:*d välja ütelda (vt. lk. 83). Säälsamas lubavad ka rahvakeelsuse sõbrad enesele — selle vaimu on juba keeleuuendus moodsaks teinud — senisest keelepruugist väga lahkuminevaid iseäraldusi *(ehitud* pro *ehitatud* j.t.). Olgu iseäraldused

ainult pärit enamaist murretest, eraldi aga Põhja-Eesti murretest, millede ainuvalitsust kuuldakse veel kaitsetavat nagu neljakümne aasta eest, kus näit. *pää* ja *hää* muidu lubatuiks ei oleks tunnistatud, kui neid ka ühest Põhja-Eesti kolgast, ja nimelt Viru rannast, ei oleks leitud (vt. Dr. M. W e s k e, Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis, lk. 8). Ei ole tarvis siin enam niisuguse vaatlusviisi sündmattust korrata, enam kui sedagi, kuidas ühekülgselt teostatud rahvakeelsuse („nõnda rahvas räägib") põhjusmõte kirjakeelele raskeks koormaks langeb (vt. lk. 83).

Sugugi võõras ei ole olnud ega ole ka k e e l e a j a l o o l i n e või g r a m m a t i l i s - a j a l o o l i n e põhjusmõte. Naerdakse sagedasti Dr. Hermannit, kes *pea*, *hea* vastuvõtmise puhul „teaduse mahamatmise" üle kurtis, sest et keelemeeste poolt *pää, hää* vanemateks on tunnistatud. Kuid õige ühekülgset „hääleseaduslikkuse" austamist tuleb nähtavale ka praeguses uuendusliikumises (vrd. *poegana* pro *pojana, keelde* pro *keelte*, *tugevid* pro *tugevaid* j. t.), kusjuures analogiasünnitusigi peaaegu väärnähtustena hukka mõistetakse (näit. *keelde* pro *keele*, *töösid* pro *töid* jne.), olgu küll, et need arutused enamasti ainult varjatud ilupõhjusmõtte toetajaks on määratud. Just keeleajaloolise põhjusmõtte ühekülgne toonitamine on see, mis igal pool, ja nõnda ka Eestis, rahvakeelsuse liialdusi vastukaaluks sünnitab. Peab ka tunnistama, et „teaduslik tõde" isegi hästi uuritud keelte ajaloo kohta kunagi vääramata kindel ei ole, ja et kui hää keeletarvitaja instinkt ja keeleajaloolase nõud-

mised õigekeelsuse küsimustes vastolusse satuvad, siis saab ülepää eelmist kindlamini usaldada. Aga kui keele ajaloo ja elu tundja ühtlasi hääks keele tarvitajaks on tunnistatud, siis võib ta tõesti täit usaldust teenida. Tema ei kõnelekski häämeelega grammatilis-ajaloolisest, vaid grammatilis-loogilisest põhjusmõttest, ilma milleta ühtki rahvamurret ei ole hariduselu tööriistaks, kirjakeeleks, korraldatud ega saa ka edasi arendada. Tema mõistab normalkeele nõudeid oma instinktiga hinnata, kuid samal korral silmas pidada, et kirjakeele süstem võimalikult ühtlane ja loogiliselt järjekindel oleks, sest et see juba praktiliselt vaadates tähtis on, keele õppimist ja meelespidamist kergendab. Arvan, et ka Hermanni eelmainitud *pää, hää* nõudmine õieti muud ei olnud kui kirjakeele korraliku süstemi eest hoolitsemine, mis erandeid ei tahtnud sallida (vt. lk. 80) ja päälegi nagu instinktivselt toetas vahekorra pääle *jäid*: *jää* = *päid*: *pää*, *häid*: *hää* või *maha*: *maa*, *mehed*: *mees* = *pähe*: *pää*. Selle nõudmise vastu ei oleks keegi saanud vaielda, kui ta õigel ajal oleks tulnud. Hermann põrkas aga juba kirjanduslis-ajaloolise põhjusmõttega kokku, *pea*, *hea* kuju oli juba peaaegu traditsioni õiguse võitnud, ja küsitavaks jääb, kas viimast oli tarvis enam kõigutama minnagi.

Otstarbekohasus on see põhjusmõte, millest õigekeelsuse asjus kõige enam on kõneldud ja kõneldakse. Kitsamas mõttes, nagu seda harilikult mõistetakse, tähendab see umbes sama, mis „praktiline arusaadavus“ või “keeleline selgus“, mis muidugi iga kirjakeele idealiks on, kuna rahvamurdeis puudulikkumate avaldusviisidega läbi saadakse.

Ka hevõrdselt tähtis on otstarbekohasuse printsiip eesti keeles, kus mõned põlised ebapraktilised kujud on püsinud (*said* pro *saivad* j. t.), või keele suure kulumise tõttu vorme on kokku jooksnud, funktsione segi ajades, nõnda et ka korraldava analogia võim sagedasti abitumaks on jäänud. Ja abitumaks peavad sagedasti ka kirjakeele korraldajad selle nähtuse ees jääma, sest „rahvas muidu ei räägi". Siiski oleme kus iganes võimalik tahtnud — mitmete arvates vist üleliigseltki — vormide vahetegemist nõuda, iseäranis, millal see ebakoht alles „uuendatud keelega" katsub sisse tulla (*kirjuta*, *kiiku* pro *kirjutada*, *kiikuda*, *paremad* pro *paremat*, *ehitud* pro *ehitatud* j. t.); ilu printsiip peaks otstarbekohasuse eest igatahes alati taganema, rääkimata lihtsast lühemuse nõudest (*karand* pro *karanud* j. t.), millele juba nii kui nii väga lühikeses eesti keeles võrdlemisi väikene tähendus tuleks anda. Aga otstarbekohasuse nimel oleme tahtnud ka enam-vähem kunstlikke sünnitusi, koguni uusi vormikategoriaid (uus ülivõrre, *soldateid* pro *soldatid* j. t.) lubatuiks tunnistada, nagu neid ka teiste kulturrahvaste kirjakeeles teataval mõõdul elutseb (põhjusmõttelikult selle üle lk. 61 — 63). Ainus asi, et sarnased sünnitused rasked on läbi tungima, ja nähtavaks jääb, kui palju neist isegi praegune keelelise uuestisünnitamise ajajärk suudab maksvusele võidelda.

Otstarbekohane laialisemas mõttes on keeleline sünnitus, kui ta ülepää oma otstarbe võimalikult hästi täidab, mitte paljalt täpipäälsuse, vaid ka üleüldise arusaadavuse, kerguse, ilu j. t. suhtes. Ja seda mitte

ainult kuulaja ja lugeja, vaid ka kõneleja ja kirjutaja seisukohast vaadates.

Kuid on veel üks õigekeelsuse põhjusmõte, mis mõne rahva juures õige tähtsat osa on mänginud, ja nimelt puhaskeelsus või keeleline purism. Näitt Soomes tehti omal ajal, juba rahvuslise ärkamise päevist alates, süstematilist tööd, et kirja- ja haritud kõnekeelt kõige silmapaistvamaist rootsi laenudest ja ütelustest puhastada. Siis praagitigi välja see „köögi keel" (*hantuukki, kartiini, komuutti, rässirauta, ryökkynä, fröökinä* jne.), mille tarvitamist ikka poolhariduse tunnismärgiks peetakse, olgu küll, et rahvuslise realismi ajajärgul asja pääle enam suurt rõhku ei pandud. — Eestis vastavat voolu ei ole olnud, aga tasahiljukesi on ka keelelise omapärasuse põhjusmõte ometi maad võitnud, jah, isegi *uulits* on *tänavaks* muutumas.[1]) Ja üheks keeleuuendusliikumise juhtivaist printsiipidest on nimelt rahvuslik omapärasus kuulutatud (vt. Joh. Aavik, Mis on keeleuuendus?, lk. 13). Tegelikult sobendatakse seda põhjusmõtet — mis noor-eestilise vaimuga vist hästi kokkugi ei käi — väga harva (peaaegu ainult süntaksi alal), või on ta kilbiks, mille varjul mõni iluvaeseks

---

[1]) Neile, kes selle puhas venekujulise sõna kadumist kahetsevad, tuletame meelde, et 'külatänava' muutumine 'linnatänavaks' iseeneses niisama loomulik on kui teisteski keeltes; teame ju, et venelanegi ka külatänavat 'uulitsaks' nimetab, niisama nagu rootslane ka küla 'gatan'ist' kõneleb.

peetud „saksa pastorite sünnitus“ teise vastu soovitakse vahetada. Päälegi näib see „rahvuslik omapärasus“ enamasti üleüldise rahvakeelsuse põhjusmõttega segi minevat. Selle vastu ei tahaks meie soome laenude suhtes uuendusvoolule järjekindluse puudust siin ette heita, sest et meiegi arvates (vt. lk. 73) rahvuslik omapärasus nende all kõige vähem kannatab. Küll oleme aga Soome keelelise mõju vastased vale-puristidena hukka mõistnud.

Eestis on, nagu näha, needsamad põhjusmõtted — kirjanduslik-ajalooline, keeleajalooline, rahvakeelsuse ja otstarbekohasuse vaatekoht — keeleküsimuste korraldusel ja eriti viimase aastakümne ajal enam või vähem selgel kujul nähtavale tulnud, mida igal pool mujalgi tuntakse. Ainult et ka ilu on võimalikuks arvatud juhtivate printsiipide kohale tõsta ja et teatav ühekülgsus siin vahest teravamini silma torkab kui teiste rahvaste juures. Teoreetiliselt nähtakse küll selgesti, et alles iga põhjusmõtte kokkukõla kõige soovitavama olukorra sünnitab, aga asja teostamisel kaalub enamasti isiklik vaatekoht ometi kõik teised kaugelt üle. Oleks ülekohus selle põhjust eestlase liig individualsest — või koguni ebaühiskondlisest, nagu on süüdistatud — iseloomust otsida. Põhjus on vist enam ajalooline: et puudunud on emakeelne koolikasvatus, mis oma ühtlustavat mõju haritlaste keele pääle ei ole saanud avaldada. Iseõppijaid, kui mitmekülgseid ja anderikkaid tahes, on ju teatavasti nii kui nii subjektivsuse hädaoht kõige lähedamalt ähvardamas.

Kuid ühiskondlised asjad eriti, nagu seda ka õigekeelsuse küsimused, liiatigi uute vooludeni ulatavad, on, kipuvad

ju, kõigepäält väikseis oludes, eesvedajaid kui ka nende vastaseid liialduste teele kiskuma. Muretsegu ainult ühiskond selle eest, et tema kulturielu arendajad nii ühel kui teisel alal oma erihariduse süvendamiseks ja silmaringi laiendamiseks tõsist tööd saaksivad teha, nõnda et absolutse õiguse kuulutajad suudavad asjade relativsusest aru saada ja üksikasju kogupildiks koondada. See on kõige paremaks tagatiseks, et ka emakeele korraldamistöö mitte halba vilja ei kanna.

Kaulas 04.07.1940.

3.–